

## **Sovietinis prokuroras apie represinių struktūrų veiklą ir pasipriešinimo judėjimą Lietuvoje pokario metais**

Žemiau publikuojami du MVD kariuomenės Lietuvos pasienio apygardos karinio prokuroro, justicijos papulkininkio (nuo 1950 m. – pulkininko) S. Grimovičiaus parengti apžvalginiai pranešimai iš buvusio komunistų partijos CK archyvo, 1947–1949 m. rašyti LKP(b) CK, Antanui Sniečkui, ir vienas, matyt, skaitytas čekistų vadų pasitarime. Juose atsiskleidžia plati okupacinio režimo represinių struktūrų veiklos Lietuvoje panorama. Šie dokumentai istorikams žinomi seniai, tačiau visas jų tekstas skelbiamas pirmą kartą.

Trumpai apie pokariu veikusius karo tribunolus ir karinius prokurorus. „Valstybinius nusikaltėlius“, t. y. politinius kalinius, pokario okupuotoje Lietuvoje teisė vadinamieji specialieji teismai. Jie buvo trijų tipų – Ypatingasis pasitarimas (rusiškai OSO), karo tribunolai (KT) ir LSSR Aukščiausiasis Teismas. Ypatingasis pasitarimas Lietuvoje veikė nuo 1940 iki 1953 m., teisdavo žmones už akių, šiems teismo posėdyje nedalyvaujant. KT teisė dalyvaujant kaltinamiesiems, tačiau beveik visi teismo posėdžiai buvo uždari (išskyrus keliolika vadinamųjų atvirų teismų, kuriuose propagandos tikslais dažniausiai būdavo teisiami palūžę gyvi paimti partizanai). Lietuvoje 1944–1947 m. nuosprendžius yra skelbę 53 KT<sup>1</sup> (juos turėjo ne tik atskiros armijos, bet ir divizijos). Iki 1946 m. pabaigos

veikė Kauno ir Vilniaus įgulų bei geležinkelio karo tribunolai. Be to, per visą stalininį laikotarpį Lietuvoje veikė NKVD (MVD) Lietuvos SSR karo tribunolas. Visi tie KT 1944–1954 m. yra teisę apie du trečdalius visų „kontrevoliuciniais nusikaltimais“ kaltintų Lietuvos žmonių<sup>2</sup>.

Prieš teisiant žmonės buvo suimami, tardomi, jiems sudaromos bylos. Šį darbą dirbo operatyvininkai ir operatyvininkai tardytojai. Kariniai prokurorai duodavo sankcijas suimti (iki 1947 m. tokias sankcijas apskrityse duodavo apskričių prokurorai, kurie buvo itin menko išsilavinimo – neretai baigę tik pradinės mokyklas, kur kas žemesnio lygio nei kariniai prokurorai), neva sek-davo tardymo eigą ir dalyvaudavo teisme. Taigi jų vaidmuo represuojant žmones buvo nemažas.

Lietuvoje sankcijas suimti duodavo ir vėliau bylos eigą sek-davo MVD Lietuvos pasienio apygardos kariuomenės karinės prokuratūros prokurorai. 1949 m. tą prokuratūrą sudarė šešios karinės prokuratūros – MVD Latvijos SSR karinė prokuratūra, tokia pat – Kaliningrado srityje bei keturios karinių dalinių prokuratūros (4-osios ir 5-osios šaulių divizijų, 14-osios geležinkelių apsaugos divizijos ir 48-osios konvojinės kariuomenės divizijos). Septintoji, matyt, buvo apygardos prokuratūra, kurios kariniu



prokuroru (tikriausiai vadovu) buvo S. Grimovičius. Visose išvardytose prokuratūrose dirbo 95 žmonės, tarp jų 68 karininkai, iš kurių 73 proc. buvo rusai, 12 proc. – žydai, po 4,5 proc. ukrainiečių ir baltarusių, 6 proc. – kitų tautybių. 97 proc. jų buvo komunistų partijos nariai<sup>3</sup>.

Anksčiau kaip 1947 m. rašytų S. Grimovičiaus raštų nepavyko aptikti. Pirmame žemiau pateikiamame dokumente jis aprašo 1945–1947 m. laikotarpį, tačiau ne visai aišku, ar tuo metu jis buvo Lietuvoje, ar faktus ir duomenis ėmė iš kitų operatyvininkų parengtų dokumentų. Tikrai galima teigti, jog jis kariniu prokuroru Lietuvoje dirbo 1947–1953 m. Apie jį nieko daugiau nežinoma (pagal pavardę galima spėti buvus ukrainiečių, baltarusių ar žydų kilmės).

Archyve yra likę kelios dešimtys Centro komitetui adresuotų didesnės ar mažesnės apimties S. Grimovičiaus raštų – apžvalgų, pranešimų, informacijų.

Kuo vertingi šie trys žemiau skelbiami nemažos apimties S. Grimovičiaus pranešimai? Pirma, prokuroras buvo šioks toks mąstytojas ir neblogas analitikas. Jo raštai gerojai skiriasi nuo kitų sovietinių pareigūnų raštų. Yra likę LSSR prokurorų Georgijaus Bacharovo ir D. Salino keli CK panašiomis temomis rašyti pranešimai, bet jie tipiškai sovietiniai, paremti keliomis dogmatiškomis „tiesomis“, analizuoti juose tik bandoma. Dar prastesnio lygio čekistinių vadų rašyti pranešimai, iš kurių niekaip negalima suprasti, kaip partizanai, pasak čekistų – visų „dirbančiųjų“ nekenčiami „banditai“, apskritai galėjo priešintis. Antra, prokuroras rašė idėjos draugams, tikėdamas, kad joks pašalinis asmuo jo raštų neskaitys (ir iš tikrųjų daugumą jų sovietiniais laikais skaitė tik A. Sniečkus ir keli jo artimiausi pagalbininkai), todėl mintis dėstė gana atvirai. Tikėjo, kad padėtį galima pataisyti.

Stalino laikotarpio represijas vykdžiusius partijos funkcionierius ir čekistus pagal jų

požiūrį į tai, kas ir kaip turi būti represuojama, galima sąlyginai skirstyti į dvi grupes ir dar vieną nedidelį pogrupį. Pirmai grupei daugiausia priskirtini čekistai, atvykę iš Rytų, kurie manė – tai ne kartą minėjo ir S. Grimovičius, – kad kiekvienas lietuvis, ypač kaimietis, yra banditas, todėl mažas skirtumas, į kurį šauti. Antrai grupei daugiausia priklausė komunistų partijos veikėjai, ypač lietuviai, kuriems reikėjo, jų supratimu, tvarkyti šalies ūkį, todėl jie stengėsi, kad su „buržuaziniais nacionalistais“ būtų kovojama be pasigailėjimo, aktyviai, bet baudžiami būtų tik tie, kurie, jų nuomone, kalti, o ne visi po ranka pasitaikę. Prie šios grupės priskirtinas ir A. Sniečkus. Jo nuolatiniai raginimai kuo greičiau palaužti pasipriešinimą, kurį daugiau ar mažiau aktyviai rėmė dauguma tautos, vertė atėjūnus čekistus naudoti brutaliausius metodus, šaudyti visus paeiliui. Pagaliau nedidelę kelių žmonių grupelę sudarė tie idėjiniai komunistai, kuriems dėl asmeninių savybių ar dėl dar Nepriklausomybės metais įgyto išsilavinimo tų idėjinų priešų, nors ir teisingai, jų nuomone, nubaustų, buvo gaila. Šiai grupei priskirtinas Justas Paleckis, o nuo 1953 m. – ir Mečislovas Gedvilas.

S. Grimovičius, būdamas represinio aparato pareigūnu ir, matyt, tikėdamas „socialistiniu teisėtumu“, savo galiomis ir raštais stipriai rėmė partinius veikėjus. Kovai su įvairiais pažeidimais jis bandė pasitelkti (beje, ne visada sėkmingai) ir MGB aparatą – ministerijos kadrų skyrių ir inspekciją. Jo raštai inicijavo, ko gero, ne vieną CK nutarimą, jo mintimis savo kalbose rėmėsi A. Sniečkus. Pažymėtinos prokuroro pastangos sumažinti represuotųjų skaičių – jis ragino atsižvelgti į suimtojo socialinę kilmę ir į tai, kad per vadinamąsias operatyvines kombinacijas žmonės į „antivalstybinę“ veiklą būdavo įtraukiami prieš savo norą, skatinami partizanais apsimitusių čekistų, o paskui už tai būdavo suimami. (Ypač iškalbingas jo



Švenčionių apskrities operatyvininkų veiklos aprašymas – su iškviestais į „pasimatymą“ partizanais neišdrįso susikauti, bet jiems su partizanais susisiekti padėjusius žmones visus suėmė.) S. Grimovičius bandė įteigti, kad dauguma valstiečių partizanus rėmė iš baimės (be abejo, buvo ir tokių), todėl į tai esą reikia atsižvelgti. Jis labai stengėsi, kad būtų sumažinti prokurorų nesankcionuoti suėmimai bei masiniai kankinimai tardant (kaip rodo LGGRTC vykdyta politinių kalinių apklausa, apie 80 proc. suimtųjų tardymo metu buvo įvairiai kankinami; gal vienas iš šio prokuroro „nuopelnų“ buvo tas, kad pradėta tardymų metu masiškai kankinti naudojant vadinamuosius „nešlapius“, t. y. be kraujo praliejimo, būdus – stovėjimą iki apalpimo pakeltomis rankomis, sėdėjimą ant kėdės su aštria briauna ties pakinkliais ir pan.; taip būdavo apeinamas draudimas kankinti; beje, partizanai ir jų artimi pagalbininkai ir toliau buvo kankinami visais įmanomais būdais, jų atžvilgiu šie draudimai negaliojo).

Dėl visų tų pastangų S. Grimovičių čekistai tikriausiai laikė savo darbų stabdytoju. Iš tikrųjų, kai iš čekistų būdavo reikalaujama neįmanomo – per vieną ar du mėnesius palaužti tautos pasipriešinimą, jų supratimu, tai buvo galima padaryti tik naudojant brutalią jėgą ir prievartą. Taigi S. Grimovičiaus pastangos bent kiek sutramdyti čekistų terorą dėl įvairių priežasčių turėjo ribotų padarinių (daug lėmė ir paties S. Grimovičiaus ribotumas), bet objektyviai veikė Lietuvos žmonių naudai, nes vienur kitur nežabotą terorą gal šiek tiek apmažino.

Kad čekistai privengė prokurorų, galima spręsti iš 1945 m. Ariogaloje tardyto ir be paliovos kankinto (mušė, tarp durų spaudė pirštus, galvą daužė pistoleto rankena ir t. t.) P. Beišio skundo, kuriame jis rašė, kad vienas iš tardytojų jam grasinęs: „Jei pasakysi prokurorui, kad aš tave mušiau, ar atsisakysi nuo to, kas parašyta, naktį tave nušausiu“<sup>4</sup>.

Kartu šis prokuroras buvo savo meto – paties juodžiausio iš komunizmo laikų – vaikas. Ko vertas vien toks jo samprotavimas (1 dokumentas): „Šiame sudėtingame, išimtinai sunkiame darbe ypatingomis Lietuvos sąlygomis galimos ir leistinos klaidos. Bet klaidos, kai jos daromos masiškai, yra šiurkščios ir sistemingos ir kai jos neištaišomos, tokios klaidos negali būti pripažįstamos klaidomis. Galima klysti vieną, du [kartus], bet ne iki sąmonės netekimo. Mes tokias klaidas laikome iškraipymais“. Taigi būdamas prokuroru, teisininku jis leido iš dalies „klysti“, tarsi nušovus žmogų arba jį pavertus invalidu būtų buvę galima neteisybę atitaisyti. Komunistai buvo tvirtai įsisąmoninę savo vadų išmintį: „Mišką kerta, skiedros lekia“. „Skiedromis“ buvo tapę šimtai tūkstančių Lietuvos žmonių. Be to, tiek pati sovietinė sistema, tiek prokuroro politinis angažuotumas ribojo jo veiklą. Galbūt jis iš kalėjimo ir ištraukė vieną kitą žmogų, tačiau vietoj tokio, ištraukto iš kalėjimo, būdavo paimamas kitas, „atsarginis“. Be to, kaip minėta, čekistai turėjo dešimtis ir net šimtus būdų nuslėpti nuo prokurorų savo „darbo“ rezultatus.

Komunistinis dogmatizmas, taip pat asmeninis ribotumas vertė prokurorą daryti nemažai gana abejotinų ar net klaidingų išvadų. Jis ypač stengėsi įrodyti, jog visos blogybės kilo iš buožių. Remdamasis ne itin svariais argumentais teigė, kad jaunimo po grindines organizacijas kūrė ir joms vadavo buožių vaikai. Dar mažiau įtikinamas jo bandymas įrodyti, jog partizanai, neidami pas buožes („juos saugodami“), o glausdamiesi pas vidutiniokus ir net varguolius, stengėsi šiuos sukompromituoti. Iš tikrųjų taip buvo elgiamasi visai kitais sumetimais – pas vargšus išties buvo saugiau, nes visa partinė ir čekistinė kariauna nuolat „lankydavo“ vadinamuosius buožes, kur beveik visada galėjo tikėtis būti pavaišinti – nesvarbu, kad ne iš meilės, o iš baimės. Be to, vadinamieji buo-



žės nesudarė nė 10 proc. kaimo gyventojų. Yra ir daugiau aiškiai pritemptų S. Grimovičiaus samprotavimų bei išvadų.

Tačiau galima manyti, kad jam rūpėjo žmonės, jis juos, ypač nekaltai nuskriaustus, tarsi ir užjautė. Tai rodo pirmame dokumente jo aprašytas baisus pasityčiojimas iš mokytojos Šimoliūnaitės, šiokia tokia užuojauta tiems per 1946–1947 m. 14 mėnesių suimtiems beveik 1500 žmonių, kuriuos čekistai, nesudarę bylų, turėjo paleisti ir kuriuos kankindami laikė suėmę ne vieną mėnesį ir net metus. Šiokia tokia užuojauta žmonėms prasprūsta ir dar vienoje kitoje vietoje. Bet kaip tikras represinių organų funkcionierius ir komunistas jis pirmiausia rūpinosi valstybės interesais. Ne vienoje vietoje, rašydamas apie neteisėtai, be įrodymų suimtus asmenis, iš kurių kankinant išplėštas prisipažinimas, jis teigė: „Kam reikalinga tokia tariama kova su banditais“, „Banditas lieka laisvėje, o nekaltas suimamas“. Anot prokuroro, taip elgiantis problema ne išsprendžiama, o tik dar giliau užslepia ir sovietų valdžiai dėl to blogiau. Apie tuos beveik pusantro tūkstančio nekaltai laikytų ir paleistų žmonių (jis rašė, kad dalis jų tikriausiai buvo kalti, bet tardytojai nesugebėjo jų kaltės įrodyti) prokuroras teigė: „Jūs įsivaizduojate, kokia agitatorių prieš mūsų organus ir Sovietų valdžią armija nuėjo per vienkiemius, kaimus, į liaudies mases nešdami skriaudą ir apmaudą prieš mūsų organus, nešdami melą ir šmeižtą apie Sovietų valdžią“. Taigi galima suprasti taip: budeliai čekistai – viena, o sovietų valdžia – kita, nes ką tie nuskriausti žmonės pasakys, tai bus tos valdžios apmelavimas ir apšmeižimas.

S. Grimovičiaus raštuose esama ir gana subtilių pastebėjimų. Ne vienoje vietoje jis rašė apie partizanų pastangas išsaugoti pasipriešinimo dvasią šalyje bandant legalizuotis, kuriant rezervinius būrius ir pagrindžio organizacijas mokyklose. Nors tuo metu – 1947–1948 m. – partizanai dar buvo gana

stiprūs ir veiksmingi (didžiausios jų bėdos prasidėjo 1949 m., pradėjus valstiečius masiškai varyti į kolūkius), tačiau prokuroras jau pastebi kai kurių eilinių partizanų ir viduriniojo lygmens vadų kovos dvasios nuopuolį, kuris ypač prasiveržė 1951–1953 m.

Tačiau subtiliausią pastebėjimą prokuroras aprašė trečiame dokumente. Pasak prokuroro, partizanų Kęstučio apygardos nurodymu Juozas Jurkšaitis Šilutės kelių eksploatavimo ruože per tris mėnesius „antisovietine dvasia“ apdorojo 45 žmones ir rengėsi įkurti stiprią pagrindinę organizaciją. Jis užverbavo visą kelių eksploatavimo ruožo vadovybę, beje, prokuroro teigimu, gerai dirbusią. Kaip vieną iš priežasčių, kodėl jam taip lengvai sekėsi, įvardija tokia – tie vyrai jautėsi esą kalti prieš partizanus. Jų kaltė esanti ta, kad dirbdami sąžiningai jie dirbo sovietinės valstybės naudai, ją stiprino. Kaip dar vieną sėkmingo verbavimo priežastį nurodo gąsdinimą – kas laukia tų, kurie dirba okupantų naudai, kai pasikeis valdžia. Partizanai šitaip iš tiesų gąsdino, tačiau moralinio pobūdžio sumetimai buvo svarbiausi. Jie, deja, Lietuvos žmones lydėjo per visą okupacijos laikotarpį, nes komunistai taip sugebėjo supainioti įvairius darbus, kad dažnas nežinodavo, ar dirba tautiečių, ar okupacinės valstybės labui.

Kaltės jausmas prieš partizanus, apie kurį rašė S. Grimovičius, slėgė ne vieną lietuvį. Anaipol ne visi galėjo dalyvauti ginkluotame pasipriešinime ar jį remiančioje pagrindžio veikloje. Vieni buvo per daug silpni ir neįsitraukė į antiokupacinę veiklą (tokie nebūtų pajėgę išverti ir galiausiai tik būtų padidinę išdavikų skaičių), kitus ramdė įsipareigojimas šeimai, baimė dėl vaikų likimo. Treti savo bailumą, polinkį į konformizmą dangstė neva filosofiniais išvedžiojimais apie pasipriešinimo beprasmybę, būtinumą prisiitaikyti. Bet dauguma tiek vienu, tiek kitu jautė dvasinį diskomfortą ir sąžinės graužimą dėl to, kad tada, kai jie ramiai gyveno



(tiek, kiek jiems okupantai leido), augino vaikus, daugmaž sočiai valgė, kažkur greta kiti jų tautiečiai glaudėsi drėgnuose bunkeriuose, aptekę nešvarumais klaidžiojo po miškus, neretai misdami atsitiktiniu maistu, ir galiausiai atsidurdavo ant miestelio grindinio, prieš tai sribų apiplėšti ir nukankinti. Neliko partizanų, neliko ir užslėptų sąžinės priekaištų.

S. Grimovičiaus pranešimai paskatino atlikti tris nedidelius tyrimus, kurie žemiau spausdinami. Dvi temos – legalizacija bei partizanų, jų rėmėjų ir ryšininkų socialinė kilmė – daugiau ar mažiau nagrinėtos visų istorikų, rašiusių apie pokarį. Apie tai rašė Arvydas Anušauskas monografijoje „Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais“ (V., 1996), Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė knygoje „Pasipriešinimo istorija. 1944–1953 metai“ (V., 1997) bei daugybėje straipsnių, publikuotų žurnale „Laisvės kovų archyvas“. Tame pat žurnale publikuotuose straipsniuose šia tema rašė Algis Kašėta ir kiti. Manau, kad šią temą galima papildyti vienu kitu nauju faktu. Trečia tema – „Lietuvos žmonių priešinimosi okupacijai poveikis čekistams“ tarsi ir nenagrinėta, nors duomenų apie čekistų pokyčius yra nemažai paskelbta Liudo Truskos, A. Anušausko, Ingos Petravičiūtės knygoje „Sovietinis saugumas Lietuvoje 1940–1953 metais“ (V., 1999) ir kai kuriuose pastarųjų dviejų autorių straipsniuose.

## LEGALIZACIJA

Žinant, kaip sovietai karo metu ir pokariu elgėsi Lietuvoje, iš tikrųjų galima sutikti su rašytojo Jono Mikelinsko ne kartą išsakyta nuomone, jog okupantai rusai tarsi tyčia provokavo pasipriešinimą siekdami išnaikinti kuo daugiau lietuvių. Beprotiški trėmimai, po kurių likdavo dalis sugebėjusių nuo jų išsisukti, bet netekusių legalaus gyventojų sta-

tuso, masiški suėmimai už tikrą, o kartais ir tariamą priešinimąsi okupacijai, sodybų plėšimai, neretai ir deginimai jose užtikus partizanus ar net ir be jų, niekuo dėtų žmonių šaudymas dažnai girtame svaigulyje, moterų prievartavimas, nežmoniški kankinimai patekus į čekistų rankas, nepakeliami mokesčiai bei pyliavos ir dar daug kas net ir ne itin karingą žmogų versdavo kaip nors priešintis jau vien siekiant išsaugoti savo žmogišką orumą. Tų vienaip ar kitaip besipriešinančiųjų būtų buvę dar daugiau, jei vyrų nebūtų saiščiusi baimė dėl savo šeimų likimo. Suėmus šeimos ne tik netekdavo maitintojo, bet ir galėjo būti bet kada ištremtos. S. Grimovičius tą vyrų santūrumą trečiame dokumente taip apibūdino: „Nerasdami daug rėmėjų tarp pagyvenusių žmonių, kurie blaiviai vertina bolševikų partijos pergalę, gaujų vadai deda viltis į jaunimą naudodamiesi jų politiniu ir gyvenimišku nesubrendimu, religiniu fanatizmu ir romantiniais pomėgiais“. Iš tikrųjų pilni idealizmo jaunuoliai ne tik Lietuvos partizaniniame kare, bet ir visose kitose pasaulio revoliucijose ir pasipriešinimo judėjimuose būdavo pirmieji ir jų būdavo daugiausia. Atsakomybė už šeimą jauno žmogaus dar neslegia (nors rusai už sūnus baudė tėvus ir net brolius bei seseris).

Toje sovietų teroro valpurgijos naktįje, kuri tęsėsi beveik dešimt metų, sovietų pastangos partizanus legalizuoti atrodo nevisiškai logiškos. Dar vykstant karui 1945 m. vasario 10 d. vyriausybė ir partijos CK kreipėsi į žmones dėl legalizacijos<sup>5</sup>. Pirmą straipsnį apie legalizaciją 1945 m. gegužės 25 d. paskelbė NKVD liaudies komisaras Juozas Bartašiūnas, o 1946 m. vasario 15 d. ta tema jis paskelbė ir įsaką. Tais pat metais kovo 5 d. LSSR AT Prezidiumas, MT ir LKP(b) CK kreipėsi į įvairius nelegalus ragindami legalizuotis. Tie kreipimaisi įvairia forma buvo kartojami iki 1956 m.<sup>6</sup>

Čekistų teigimu, 1944 m. rugpjūčio–1957 m. liepos 25 d. legalizavosi 38 838 žmo-



nės, tarp jų 8350 partizanų (kiti buvo vengę tarnavimo RA ar iš jos dezertyravę)<sup>7</sup>. (Iš tikrųjų legalizavosi daugiau partizanų. Nenorėdami gražinti ginklų ir būti verčiami išduoti kovos draugus bei rėmėjus, jie, ypač 1945 m., legalizavosi apsimesdami vengusiais tarnavimo RA; neretai legalizuodavosi ir pritardami vadams, nes pozicinis karas nepasiteisino, o apie 25 tūkst. partizanų negalėjo sutalpinti Lietuvos miškai, dar svarbiau – tiek vyrų sunkiai bepajėgė išmaitinti valstiečiai, juolab kad partizanai šalies teritorijoje buvo pasiskirstę labai nevienodai. Ten, kur vadai draudė legalizuotis, N. Gaškaitės-Žemaitienės teigimu, buvo daugiau išdavysčių, nes ne kiekvienas net idealistas galėjo ištverti sunkų partizanų gyvenimą, pilną pavojų ir nepriteklių.)

Taigi atrodo – žiūrint į skaičius – viskas gerai, nes tiek žmonių išgelbėta nuo pražūties. Tačiau iš tikrųjų legalizavimosi procesas buvo labai painus ir jo padariniai toli gražu ne teigiami.

Komunistai nepripažino garbingo priešų pasidavimo, kai ateinama ir pasakoma: „Aš pavargau (nematau tikslo, persigalvojau ir t. t.) ir nustoju su jumis kovoti, noriu tik ramiai gyventi“. Pasidavęs kovotojas turėjo jiems liudyti savo atsidavimą išduodamas kovos draugus ir rėmėjus. Per patį legalizacijos įkarštį – 1945 m. – NKVD–NKGB vadovybė buvo išleidusi ne vieną direktyvą dėl legalizavusiųjų verbavimo agentais ir panaudojimo kovoje su pagrindžiu. Ypač iškalbios dvi direktyvos: vieną 1945 m. birželio 8 d. pasirašė du aukšti Sovietų Sąjungos represinių struktūrų pareigūnai – NKGB liaudies komisaro pavaduotojas, 2-ojo rango komisaras Bogdanas Kobulovas ir NKVD liaudies komisaro pavaduotojas gen. plk. Arkadijus Apolonovas, abu turėję lemiamą įtaką pokario kovoms; antrą direktyvą 1945 m. spalio 19 d. pasirašė SSRS NKVD–NKGB įgaliotinis Lietuvoje gen. lttn. Ivanas Tkačen-

ka ir LSSR NKVD liaudies komisaras J. Bartašiūnas<sup>8</sup>. Vis dėlto didelei daliai 1945 m. legalizavusiųjų pavyko išvengti išdavysčių, nes jų, legalizavusiųjų, tuo metu buvo tiek daug, kad operatyvininkai nesugebėdavo jų „apdoroti“, ir jei žmogus gyveno itin ramiai, tai galėjo išvengti ir represijų, nors iki gyvenimo pabaigos buvo įtrauktas į įtartinų ir sektinų žmonių sąrašą, priskirtas kartu su buožėmis ir partizanų šeimomis „nusikalstamiems elementams“. Tuo tarpu vėliau bandę legalizuotis asmenys beveik visi būdavo „apdorojami“ ir jiems paprastai likdavo trys keliai: arba bendradarbiauti su saugumu, arba vėl grįžti į mišką, arba būti teisiamiems. Todėl praradę sveikatą, nematydami tikslo toliau kovoti ar dėl kitų priežasčių pasiryžę iš kovos pasitraukti žmonės rinkdavosi kitą rizikingą kelią: jie legalizuodavosi patys – pasidarydavo fiktyvius dokumentus. Už kyšį tą darbą atlikdavo kai kurie pasų stalo viršininkai ar kiti tos įstaigos darbuotojai, neretai ir patys saugumiečiai tuos dokumentus platindavo, o vėliau juos gavusius asmenis suimdavo.

Trečiame dokumente S. Grimovičius rašė, jog vienas iš „gaujų“ pasipildymo šaltinių buvo legalizavusiųjų grįžimas į mišką. Jis išvardijo penkis prieš tai legalizavusius partizanus, kurie 1948 m. vėl išėjo į mišką ir buvo paimti į nelaisvę. Tokio jų poelgio priežastys neaiškinamos, bet visiškai tikėtina, jog pastangos užverbuoti vyrus vėl priverstė pasukti į mišką. Tame pat dokumente minima grupė 1948 m. pabaigoje suimtų legalizavusiųjų, kurie, pasak prokuroro, legalizavosi norėdami „išsaugoti jėgas ir ginklus ginkluotam sukilimui“. Be abejo, tokių taip pat buvo nemažai, nes retas net tikrai nutaręs legalizuotis partizanas pakeisdavo politinį nusistatymą. Tiesiog buvo pripažįstama, kad kovoti su daug kartų stipresniu priešu šiuo momentu netikslinga arba kad toje kovoje žmogus fiziškai ir dvasiškai yra bejėgis.



Legalizacijos klausimais nemažai rašė ne tik čekistai, bet ir LSSR partijos bei valstybės veikėjai. Štai kokį paaiškinimą 1947 m. rašė AT Prezidiumo pirmininkas J. Paleckis: „Galioja LSSR vyriausybės 1945 m. amnestija banditams“. Pasak jo, išėjusiems iš miškų partizanams bus atleistos kaltės, o likę miške žus, jų giminių lauks „amžina gėda, kaip priešiško liaudžiaus veiksmų bendrininkų“. Jis neužmiršo pridurti garsią komunistų išmintį: „Jei priešas nepasiduoda – jis sunaikinamas“. Anot jo, amnestija galioja, bet ji ne amžina<sup>9</sup>.

Legalizuotis būdavo įkalbinėjama įvairiais būdais ir labai išmoningai. Tam būdavo išnaudojamas ne tik kiekvienam žmogui būdingas savisaugos instinktas, bet ir atsakomybė už savo šeimą. Kaip ne kartą minėta, pokario metais šis jausmas dažnai būdavo lemiamas pasirenkant gyvenimo kelią. 1948 m. A. Sniečkus viename iš laiškų VKP(b) CK sekretoriui Andejui Ždanovui apie pastangas palaužti ginkluotą pasipriešinimą, išvardijęs įvairias priemones (trėmimus, aktyvo apginklavimą, įgulų pergrupavimą, čekistų specialiųjų grupių sudarymą partizanų štabams nustatyti ir kt.), minėjo ir bandymą demoralizuoti partizanus „kviečiant legalizuotis už grąžinimą šeimų iš tremties tų banditų, kurie įrodys lojalumą sovietų valdžiai“<sup>10</sup>. Matyt, tokių, kurie ryžosi tapti išdavikais, nebuvo daug; tarp daugybės perskaitytų dokumentų pasitaikė aptikti paminėta tik vieną atvejį, kai buvusio partizano šeima buvo grąžinta iš tremties už sutikimą būti „lojaliu sovietų valdžiai“.

Vis dėlto tokių, kurie už savo ar šeimos laisvę buvo sutikę tapti išdavikais, buvo ne vienas; tai rodo pirmame dokumente S. Gri-movičiaus minimi „iškraipymai“: „Mes daug suėmėme ir teismui perdavėme banditų rėmėjų remdamiesi legalizavusiųjų banditų parodymais“. Toliau jis rašė, kad „banditas“, ne kartą žudęs žmones, kaltina tuos, ku-

rie jo bijodami jį pamaitindavo, o čekistai tuos žmones suimdavo ir teisdavo. S. Gri-movičius čekistų apskritai žiaurų elgesį lyg ir norėjo sušvelninti, padaryti jį žmoniškesnį.

Taigi, kaip ir daug kas, ką komunistai darė, vadinamoji legalizacija nebuvo viena-reikšmė. Tariamasis humanizmas reiškė ne fizinį, bet dvasinį norėjusio legalizuotis žmogaus sunaikinimą. Išsigelbėti buvo galima tik kitus skandinant.

### **PARTIZANŲ, JŲ RĖMĖJŲ IR RYŠININKŲ SOCIALINĖ KILMĖ**

Kaip žinome, viena pagrindinių marksizmo teorijų buvo vadinamoji klasių kovos teorija. Komunistai savo „klasinius priešus“ ne tik skelbė esančius už įstatymo ribų, bet ir negailestingai naikino.

Tačiau Lietuvoje šiuo atžvilgiu iškilo tam tikrų problemų. Didžiausia buvo ta, kad okupantams ir negausiems kolaborantams priešinosi anaipol ne vien vadinamieji klasiniai priešai – kapitalistai, dvarininkai, buožės, dvasininkai, – o visi Lietuvos gyventojų sluoksniai tolygiai. Dauguma – manyčiau, kad per 90 proc. – Lietuvos gyventojų naują Lietuvos okupaciją laikė ne darbo žmonių išvadavimu iš kapitalistų jungo, o Rusijos imperijos kolonijinės politikos tęsimu; tą politiką marksizmo teorijos dar labiau sukomplikavo.

Komunistai, šiuo atveju jų parankiniai čekistai, sudėlioję duomenis apie patekusių į jų rankas žmonių – nušautų ir suimtų – socialinę kilmę, gaudavo rezultata, kuris ne visai atitiko jų teorijas. Išeidavo, kad dauguma aktyviai, taip pat ir su ginklu besipriešinančiųjų buvo kilę anaipol ne iš klasinių priešų.

Kokie gi duomenys pateikti pačių čekistų? Iš 1951 m. rugpjūčio 1 d.–1953 m. sausio 1 d. žuvusių 1066 partizanų čekistai 252,



arba 24 proc., priskyrė buožėms, kiti – vidutiniškai (411 žmonių), varguoliai (19 žm.) arba nenustatyti (374 žm.)<sup>11</sup>. Kitoje pažymoje apie MGB 1944 m. rugpjūtį–1953 m. sausio 1 d. suimtus žmones nurodyta, kad buožių ir dvarininkų iš 34 568 suimtųjų daugį daugiausia buvo 7307, t. y. apie 21 proc.<sup>12</sup>

Kiti archyvo dokumentuose aptikti čekistų duomenys apie suimtųjų socialinę kilmę yra tokie. Pažymoje apie 1949 m. sausio 1 d.–liepos 1 d. MGB suimtus 2013 žmonių (sudėjus žemiau pateiktus skaičius išeina 2329 žmonės) rašoma, jog iš jų 251 buvo buožės, 644 vidutiniškai, 160 varguolių, 31 kolūkietis, 156 darbininkai, 191 tarnautojas, 20 apylinkės pirmininkų ir sekretorių, 6 stribai, 58 inteligentai, 111 moksleivių, 55 „religinių kultų nariai“, 295 be aiškaus užsiėmimo, 351 – „kiti“<sup>13</sup>. 1949 m. pažymoje apie karo tribunolo antrajame ir trečiajame ketvirčiais teistus 738 žmones pateikti tokie duomenys: 714 jų buvo lietuviai, 50 darbininkų, 39 tarnautojai, 12 moksleivių, 96 samdiniai varguoliai, 377 vidutiniškai, 130 buožių ir 34 – „kiti“<sup>14</sup>. Taigi pirmuoju atveju buožės sudarė apie 12 proc. suimtųjų, antruoju atveju – apie 18 proc. Pats S. Grimovičius vienoje iš žemiau publikuojamų savo apžvalgų rašė, kad 1948 m. ketvirtajame ketvirtyje MVD Lietuvos pasienio apygardos kariniai prokurorai davė sankcijas suimti 923 žmones, iš kurių 223 žmonės, arba per 24 proc., buvo buožės.

Bet visi šie duomenys – 12, 18 ir 24 proc. – gali būti iš dalies suklastoti. LSSR MVD karo tribunolo pirmininkas S. Chaliavinas savo rašte VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui V. Ščerbakovui ir A. Sniečkui apie 1944–1946 m. (iki birželio mėn.) karo tribunolų teistus žmones rašė: „Iš lentelės matyti, kad 644 asmenys, arba 7,5 proc. visų nuteistųjų iš dvarininkų, buožių ir dvasininkų tarpo, sugebėjo savo pusėn patraukti 7624 žmones, arba 92,5 proc. iš dirbančiųjų

gyventojų – valstiečių, amatininkų, moksleivių ir inteligentų tarpo“<sup>15</sup>. Tikėtina, jog buvo klastojama norint „pagerinti“ tuos socialinius duomenis, nes jie kirtosi su marksizmo dogmomis. Klastodavo mechaniškai, įrašdami žmogų į norimą skiltį, bet klastoti leido ir gana laisvas A. Sniečkaus įtvirtintas „buožės“ sąvokos interpretavimas. Iš pradžių buože buvo laikomas 30 ir daugiau ha žemės turėjęs ūkininkas, vėliau buože galėjo tapti ir 15 ar net mažiau ha žemės turėjęs valstietis, jei tik naudojo vadinamąją samdomąją jėgą, kad ir piemenį, ar turėjo kokių nors žemės ūkio mechanizmų.

Kad duomenys galėjo būti klastojami, leidžia manyti kai kurie LSSR prokuroro D. Salino išvedžiojimai 1948 m. rašytuose raštuose laikinai einančiam LSSR MGB ministro pareigas Piotriui Kapralovui. Viename rašte prokuroras rašė, kad 1947 m. gegužę–1948 m. sausį pagal 58-10 straipsnį – antisovietinė agitacija – buvo nuteista 200 žmonių, iš jų 8 buvo darbininkai, 12 tarnautojų, 31 varguolis, 121 vidutiniškai ir 28, arba 14 proc., buožės. Toliau rašė: „Be abejo, tai yra neteisinga. Už antisovietinę agitaciją reikėtų smogti buožei, o ne varguoliui ir vidutiniokui“. Pasak jo, smogiant buožėms, „mums artimus sluoksnius“ reikia profilaktiškai apdoroti. Kitame rašte tam pačiam P. Kapralovui rašoma, kad 1947 m. lapkritį–1948 m. gegužę LSSR prokuratūra iš MGB gavo 2145 apskaitos bylas dėl ištrėmimų tvirtinimo. Tarp jų buvo 49,7 proc. buožių, 43,8 proc. vidutiniokų ir 6,5 proc. varguolių. Varguolių bylų netvirtino, o vidutiniokų skaičių, prokuratūros manymu, reikia sumažinti. Be to, prokuratūra dėl nevisiško aiškumo grąžino 9,1 proc. bylų<sup>16</sup>.

Taigi lengvesnių „nusikaltimų“ ir trėmimų atvejais sovietiniai prokurorai iš tikrųjų stengėsi ištaisyti už antisovietinį nusistatymą pagal sovietinius įstatymus baudžiamų žmonių socialinės kilmės duomenis.



Kaip patys komunistai aiškindavo sau ir kitiems tuos skaičius, pagal kuriuos nuo 80 iki 93 proc. su sovietų valdžia kovojusių asmenų buvo iš komunistams „artimos socialinės aplinkos“? Minėtas D. Salinas viename iš cituotų raštų į klausimą, iš kur kyla nepasitenkinimas sovietų valdžia, atsakė, jog taip atsitinka dėl neteisingų atskirų valdžios atstovų veiksmų arba dėl buožių kurstymo. Tiek CK, tiek čekistų dokumentuose dažniausiai teigiama, jog viena svarbiausių ilgai užsitęsusio pasipriešinimo priežasčių buvo prastas žmonių švietimas, prastai skleidžiama sovietinė propaganda ir agitacija.

S. Grimovičius, atsakydamas į klausimą, kodėl tiek daug įvairių socialinių sluoksnių žmonių dalyvavo pasipriešinime, gerokai blaškosi. Antrame dokumente, pripažindamas, kad partizanai „į rėmimo veiklą plačiai įtraukia visus gyventojų sluoksnius“, tai bando paaiškinti partizanų teroro baime. Tie įvairių sluoksnių žmonės, tarp jų ir varguoliai, teisme, anot jo, pareiškia, „kad jie nepritaria buožinių nacionalistinių gaujų idėjoms ir rėmė banditus bijodami jų susidorojimo“. Šis ir panašūs S. Grimovičiaus teiginiai rodo jo ribotumą, bandymą sau ir kitiems primityvokai paaiškinti, kaipgi Lietuvoje atrodė klasių kovos teorija. Iš tikrųjų partizaninio karo laikotarpiu, kai žmogaus gyvybė dažnai kabėjo ant plauko, mirties bausmės baimė buvo viena veiksmingiausių poveikio priemonių. Išdavikų laukė karo lauko teismas ir neretai mirties bausmė. Tačiau ne tai buvo svarbiausias stimulus, skatinęs į pasipriešinimo sąjūdį įsitraukti tūkstančius žmonių. Buvo ir kitų stimulų, kuriuos S. Grimovičius įvardija kaip gyventojų religinius ir nacionalinius (jo terminija – nacionalistinius) jausmus, jaunimo romantizmą, giminystės ryšius, atsišaukimus ir kt. O tai, kad kai kurie teisiamieji išsisukinėjo sakydami, jog bijo partizanų, buvo visiškai natūralu – su okupantų teisėjais atvirauti neti-

ko, nes už tai galėjo gauti papildomus kalėjimo metus, tuo tarpu išsisukinėdamas galėjo šį bei tą laimėti.

Trečiame dokumente S. Grimovičius, išvardijęs, kiek tarp suimtųjų yra „socialiai artimų sluoksnių“, pateikia ir tokią išvadą: „Šie asmenys [t. y. „socialiai artimų sluoksnių“. – J. S.] verbuojami priešiška veikla įvairiais metodais, pagrindinis veiksnys – politinis tam tikros dalies žmonių atsilikimas“. Taigi, pasak jo, problemos esmę sudaro ne okupanto tikslai ir veiksmai, o užimto krašto žmonių tamsumas. Beje, šis požiūris tarp komunistų buvo gana paplitęs. Tame pat dokumente pateikiamas dar vienas aiškinimas, kodėl tarp suimtųjų tiek daug tų „socialiai artimų“. Anot prokuroro, 1948 m. partizanų vadai nurodė „...ryšį palaikyti tik su varguoliais ir vidutiniais ūkiais, su buožėmis jokių reikalų neturėti, nors jie ir palaikytų gaują“. Ir paaiškina, kodėl taip padaryta – mat tuos ūkius rečiau lanko aktyvas ir čekistai (kitoje vietoje rašė, jog taip elgiama norint varguolius sukompromituoti). Kaip jau minėta, iš tikrųjų taip buvo – turtingesnius ūkius dažnai „lankė“ įvairiausio tipo raudonieji, tikėdamiesi būti gerai pavalgydinti ir pagirdyti. Tuo tarpu ne vienas partizanas yra skundęsis, kad ne visuomet turtingesnieji juos paremdavo. Nors iš tikrųjų daugumos turtingesniųjų likimas jau buvo nulemtas, dauguma jų vėliau buvo ištremti, jų turtas atimtas, tačiau žmonių egoizmas neretai būna toks stiprus, kad nesiskaitoma su sveiku protu ir laikomasi įprasto gyvenimo būdo, nors viskas ir rodytų, jog jis bus sunaikintas. Beje, kai kurie turtingesnieji manė ir dabar mano, kad partizaninis karas buvo svarbiausia jų ištrėmimo priežastimi. Tačiau per masiškiausius 1948 ir 1949 m. trėmimus iš Latvijos ir Estijos sąlyginai buvo ištremta daugiau žmonių negu iš Lietuvos, nors tose šalyse ginkluotas pasipriešinimas jau buvo beveik užgesęs dar 1946 m.



Komunistai naikino kitaip manančius, kitokių vertybinių orientacijų žmones, ir nebūtinai šie turėjo aktyviai priešintis.

Komunistai visą okupacijos laikotarpį teigė, jog pokario metais Lietuvoje vyko klasių kova. Devintajame dešimtmetyje, kai pradėjo daugėti duomenų apie pokario kovas, buvo nutarta teiginius pakoreguoti ir prabilta apie pilietinį karą. Tačiau visi duomenys, net ir suklastoti, rodo, jog visi mūsų šalies socialiniai sluoksniai vienodai aktyviai dalyvavo pasipriešinime. Socialiniai klausimai tame partizaniniame kare buvo net ne antraeiliai, o trečiaeiliai.

## LIETUVOS ŽMONIŲ PRIEŠINIMOSI OKUPACIJAI POVEIKIS ČEKISTAMS

S. Grimovičius atskleidžia tikrovišką, šiurpų čekistų veiklos vaizdą. Čekistai, atstovaujantys valstybei su visomis jos institucijomis, privalėjo dirbti beveik be klaidų, ypač tokių kaip „neteisėti“ sušaudymai ir nužudymai. Beje, Lietuvos valstybei šalies viduje pokariu atstovavo tik partizanai ir tik jų nutarimai ir veiksmai buvo teisėti, o viskas, ką darė komunistai, buvo neteisėta. Tačiau okupantai buvo tokie nuožmūs, kad nuolat skubinami tiek partinių, tiek čekistinių vadų nesugebėdavo laikytis savo pačių įstatymų ir Lietuva buvo paversta absoliutaus teroro šalimi. Prokuroras pirmame dokumente išvardija tris priežastis, kodėl čekistai Lietuvoje taip daug pažeidė savų sovietinių įstatymų.

Pasak jo, „Pirma: organų ir kariuomenės kariai bei karininkai operatyvinę tarnybines veiklas vykdė smarkios klasių kovos su nacionalistinėmis gaujomis aplinkybėmis, kai jų akyse nuo banditų teroristų rankų žūva dešimtys ir šimtai sovietinių ir partinių darbuotojų, tarnybos draugų, varguolių naujaujų, jų šeimos narių, senelių ir vaikų.

Šiomis aplinkybėmis kai kurie kariai ir karininkai su išsekusiais nervais pameta sai-

ką ir protą, neteisingai įvertina kovos aplinkybes, kiekvieną vietos gyventoją laiko banditų rėmėju arba banditu ir todėl prieš kai kuriuos iš jų imasi įvairių neleistinų veiksmų.

Antra: kita socialistinio teisėtumo pažeidėjų karių ir karininkų dalis atstovauja moraliai pagedusiems žmonėms, karjeristams, dykinėtojams, kurie neteisėtais veiksmais prieš vietos gyventojus (suėmimais, sulaikymais, sušaudymais) bando paslėpti savo neveiklumą ir sudaryti kovos su nacionalistinėmis gaujomis iliuziją.

Trečia: pagaliau tarp sovietinio teisėtumo pažeidėjų yra asmenų, kurie stengiasi pasinaudoti pasmarkėjusios kovos sąlygomis savanaudiškais tikslais – praturtėti iš gyventojų per neteisėtas kratas, paimdami brangenybes, plėšdami ir prievartaudami“.

S. Grimovičius negalėjo sovokti, kad pati komunizmo teorija ir ypač praktika, absoliučiai nuvertinusi ne tik žmonių turtą, bet ir gyvybes, daug prisidėjo išugdant tuos beširdžius čekistus operatyvininkus, kurių nemaža dalis buvo tikri budeliai. Pagaliau vadovybės reikalavimai iš visų tardomųjų išplėsti prisipažinimus vertė čekistus imtis brutaliausių tardymo metodų.

Prokuroras tame pat dokumente rašė, kad vien per 1946 m. pirmąjį ketvirtį įvairių tipų čekistai (enkavėdistai, enkagėbistai, vidaus kariuomenė, sribai) „neteisėtai“ nužudė 55 žmones. Tikėtina, jog iš tikrųjų ypač 1944–1946 m. gal tik kas dešimtas „neteisėtas“ nužudymas išaiškėdavo, pasiekdavo prokurorus. Buvo dešimtys būdų nusikaltimą nusišalinti, ypač žinant, kad dažniausiai niekas per daug nė nesidomės. Iššaudyta šeima buvo sumetama į padegtą namą ir apdegę lavonai pateikiami kaip partizanų, nušautieji apiforminami kaip neva bandę bėgti, nukankinti tardant – kaip nusižudę ar mirę nuo širdies nepakankamumo ir t. t. S. Grimovičius irgi aprašo ne vieną atvejį, kai buvo bandyta nusišalinti nusikaltimą. Reikia turėti omenyje,



kad, kaip minėta, tiek kariniai prokurorai, tiek MGB kadrai skyrius ir inspekcija dažniausiai nė nemėgindavo aiškintis tikrosios žmogaus mirties priežasties. Tie maždaug 10 proc. sunkių čekistų nusikaltimų paaiškėdavo tada, kai netyčiomis būdavo užkliudomas kuris nors iš savų raudonųjų ir jo ar jo artimųjų skundai pasiekdavo aukštesnes valdžios įstaigas, ypač CK, arba tada, kai girtų čekistų įvykdytas nusikaltimas tarp žmonių turėdavo tokį rezonansą, kad norom nenorom tekdavo reaguoti.

Daugumos čekistų portretas, pieštas jų pačių bendražygio prokuroro, gana nemalonus, net baisus. Tačiau kai kurie čekistų dokumentai atskleidžia ir kitą čekistų buvimo Lietuvoje aspektą – jų pačių degradavimą, pasimetimą. Dauguma iš tų apie tūkstančio MVD–MGB valsčių poskyriuose dirbusių čekistų operatyvininkų nuolat girtavo. Iš Rusijos atsivežtas polinkis gerti Lietuvoje sustiprėjo, nes čia, ypač iki kaimo sukolūkinimo, žmonės gyveno pasiturimai, be to, partizanų puolimų baimė, sąžinės priekaištai bei aplinkinių priešiškus tą polinkį dar labiau sustiprino. Ne tik valsčių, bet ir apskričių skyrių nemažai čekistų buvo tapę tikrais ligoniais alkoholikais.

Buvimo Lietuvoje ir kartu savo degradavimo problemą čekistai bandė spręsti įvairiais būdais. Antai MVD Prienų aps. Šilavoto valsčiaus poskyrio viršininkas Bukaševs atsisakė atsiskaityti, kai jo darbą 1946 m. birželio 14 d. norėjo svarstyti partijos Prienų apskrities komitetas, ir pareiškė: „Aš geriau trejus metus atidirbsiu katorgoje, negu čia dirbsiu“. Buvo nutarta prašyti MVD partinę organizaciją pašalinti jį iš partijos ir patraukti baudžiamojon atsakomybėn<sup>17</sup>. Tikriausiai su juo taip ir pasielgta. Truputį kitaip elgėsi MVD Vilkaviškio aps. Pajevonio valsčiaus poskyrio viršininkas Fiodoras Neretinas. Kai 1946 m. rugsėjo 23 d. naktį į 24 d. partizanai puolė tą miestelį, jis pir-

miausia įlindo į rūšį, paskui metė turimą kulkosvaidį ir basas išbėgo iš miestelio. Partizanai be pasipriešinimo užėmė miestelį, sudegino vykdomojo komiteto pastatą, iš parduotuvės pasiėmė maisto produktų, nušovė vieną komjaunuolę. Kitą dieną Neretinas atvyko į miestelį, pasiėmė žmoną ir išvyko iš Lietuvos. Už tai buvo pašalintas iš partijos ir suimtas<sup>18</sup>.

Tačiau taip drastiškai pasielgė tik vienas kitas čekistas. Karininkai, visiškai priklausantys nuo vadovybės sprendimų – įsakymų, potvarkių, bandė kitais būdais ištrūkti iš Lietuvos. Štai ką 1948 m. pradžioje LKP(b) CK kadrai sekretoriui D. Šupikovui rašė LSSR MGB ministro pavaduotojas plk. Georgijus Basovas: „Dėl ypatingų darbo sąlygų Lietuvoje didelė dalis darbuotojų, norinčių išvykti iš respublikos, masiškai prašosi komandiruojami į kitas MGB valdybas dėl sveikatos, šeimyninių ir kt. priežasčių...“ Toliau tame pat rašte rašė, kad vien 1947 m. ketvirtajame ketvirtyje buvo pateikta 450 raportų perkelti ir komandiruoti kitur, iš jų 191 prašančiojo raportas patenkintas<sup>19</sup>. Taigi žinant, kad tuo metu – 1948 m. sausio 1 d. – Lietuvoje buvo 2317 operatyvininkų karininkų<sup>20</sup>, išeitų, jog vien per vieną ketvirtį iš Lietuvos pageidavo išvykti apie 20 proc. operatyvininkų, o per metus – gerokai daugiau kaip pusė. Tačiau taip tikriausiai nebuvo, nes po kurio laiko pareiškimus-raportus, reik manyti, iš naujo pateikdavo tie, kurių prašymai nebuvo patenkinti. Vis dėlto galima daryti prielaidą, kad apie pusė mūsų šalyje buvusių čekistų dėl jau minėtų priežasčių – partizanų baimės, dvasinio diskomforto nuolat kankinant žmones, priešiško gyventojų nusiteikimo, dėl baimės galutinai tapti alkoholikais ir pan. – kiekvienais metais, ypač 1946–1948 m., bandydavo iš Lietuvos išvykti. Beje, kad alkoholizmas buvo ištis didelė čekistų bėda, galima spręsti iš tokių duomenų. 1948 m. čekistų vadovybė tyrė kompromi-



tuojančius duomenis apie 529 čekistus, po tyrimo iš darbo pašalino 58 operatyvininkus. 148 operatyvininkai svarstyti už pareigų neatlikimą, 87 – už girtuoklystę ir moralinį palaidumą, kiti – už kitus nusižengimus ir nusikaltimus<sup>21</sup>.

Be abejo, Lietuvoje čekistams buvo tiek nervingo darbo, kad jie vis labiau alinosi. Ko gero, ne vienas čekistas galėjo skųstis taip, kaip 1951 m. skundėsi Klaipėdos srities valdybos tardymo skyriaus viršininkas pplk. Valerijanas Aleksejevas (prieš tai buvęs Kauno ir Lazdijų AS viršininku), kuris susipykęs su ministerijos viršininkais rašė, jog dirbdamas prarado sveikatą, neturėjo nė vienos laisvos dienos, 1945–1948 m. neturėjo atostogų, nes, anot jo, „to reikėjo Tėvynei“<sup>22</sup>.

Kad čekistams gyvenimas Lietuvoje buvo ne toks jau lengvas, nors jie ir buvo beveik vienvaldžiai apskričių ir valsčių vadovai (valdžia reikėjo dalytis tik su partijos komitetais), tai patvirtina ir jų kadrų kaita, kurią

sukėlė įvairios priežastys, tarp jų ir noras bėgti iš Lietuvos. 1948 m. gruodžio 1 d. Lietuvoje buvo 2371 MGB operatyvininkas. Iš jų 596 dirbo centriniame aparate Vilniuje, 944 – apskričių ir miestų skyriuose, 831 – valsčių poskyriuose. Per 1948 m. pasikeitė 1080 operatyvininkų, iš jų 360 buvo paaukštinta, 246 perkelti dirbti kitur, 106 atleisti kaip nesusidoroję su darbu, 119 – kaip susikompromitavę, 56 – dėl ligų ir šeimyninių aplinkybių, 30 – dėl politinio nepasitikėjimo<sup>23</sup>. Dar daugiau jų pasikeitė 1947 m. – net 1336, tai yra daugiau kaip pusė. Iš jų 84 buvo pašalinti kaip nesusidoroję su darbu, 150 suimti arba atleisti už vadinamojo socialistinio teisėtumo pažeidimus, 55 atleisti kaip susikompromitavę<sup>24</sup>.

Taigi norom nenorom tenka prieiti prie tokios išvados: savotiškomis komunistinio režimo aukomis buvo ir nemaža dalis Lietuvoje dirbusių jo ištikimiausių tarnų – čekistų.

# **1 dokumentas. S. Grimovičiaus 1947 m. kovo 24 d. pranešimas apie nusikalstamus čekistų veiksmus gyventojų atžvilgiu ir sovietinių įstatymų pažeidimus Lietuvos SSR**

[Vilnius]

1947 m. kovo 24 d.

## *Sovietinio teisėtumo pažeidimai Lietuvos SSR*

*Kovos su sovietinio teisėtumo pažeidimais klausimai Lietuvos Respublikoje šiuo metu tebėra opūs ir, ko gero, turi tokią pat pirmąją reikšmę kaip ir kova su nacionalistinėmis gaujomis.*

*Turėdamas galvoje, kad LSSR MGB organai priėmė naują ūkį – kariuomenę, valsčių poskyrius ir liaudies gynėjų būrius, laiku savo užduotimi trumpai informuoti apie tai, kas vyksta Lietuvos SSR mūsų organams ir kariuomenei pažeidžiant sovietinį teisėtumą, pranešti apie tą didžiulę žalą, kurią padarė socialistiniam teisėtumui Lietuvoje atsitiktinai į mūsų organus prasibrovę elementai.*

### *1. Neteisėti sušaudymai, nužudymai, plėšimai, prievartavimai*

*Visus 1945 ir 1946 metus ir šių metų du mėnesius mes kas mėnesį ir ketvirtį konstatuojame masinius nusikalstamos savivalės atvejus ir šiurkščius piliečių teisių į jų asmens ir nuosavybės neliečiamumą pažeidimus, kuriuos daro mūsų organų atstovai. 1945 m. vien už didelių sovietinės teisės pažeidimus (neteisėti sušaudymai, nužudymai, prievarta ir plėšimas)*



Karo Tribunolo teismui buvo perduoti 328 karininkai, seržantai, kareiviai ir organų bei kariuomenės darbuotojai.

Daugiausia sovietinį teisėtumą mūsų organų atstovai pažeidė 1946 m. I ketvirtyje, kai už šiuos pažeidimus teismui perduoti 137 karininkai, kareiviai ir darbuotojai.

Tik per šį vieną ketvirtį anksčiau minėtų nuteistųjų neleistina savivalė prieš vietos gyventojus Respublikoje pasiekė nematytų mastų:

neteisėtai sušaudyta ir nužudyta taikių gyventojų – 55 žmonės,  
sumušta ir išprievartauta – 62 žmonės,  
apiplėšta per 120 ūkių.

Prireikė specialaus Lietuvos KP(b) Centro Komiteto įsikišimo, prireikė Vidaus Reikalų ir Valstybės Saugumo ministrams imtis rimtų priemonių, kad vietose pakeistų požiūrį į tokio tipo socialistinio teisėtumo pažeidimą ir jį deramai įvertintų.

II ir III ketvirčiais mes pastebime gerokai sumažėjusius socialistinio teisėtumo pažeidimus, kuriuos daro mūsų organai, tačiau pastaraisiais mėnesiais vėl pastebimas didelis savivalės prieš vietos gyventojus protrūkis.

Neišsamiais duomenimis, š. m. sausį–vasarį neteisėtai sušaudyta ir nužudyta 16 žmonių, sumušta ir išprievartauta 13 žmonių, apiplėšta per 30 ūkių.

Nereikia įrodinėti, kokį didelį nuostolį padarė MVD ir MGB bei kariuomenės apranga aprengti nusikalstami elementai kovos su nacionalistinėmis gaujomis reikalui, ryšio tarp mūsų organų ir gyventojų kovos su klasiniu priešu sustiprinimo reikalui.

Štai keli šlykščios savivalės „paveikslėliai“:

Šakių apskrities liaudies gynėjai kovotojai Šliuževičius, Kasporevičius ir kiti vykdo MVD AS Viršininko specialią užduotį, mobilizuodami vežimus malkoms iš miško į AS atsivežti. Vietoj mobilizacijos vaikšto po butus, atiminėja maistą, naminukę, drabužius, brangius daiktus. Kitame kaimelio gale tą patį iš esmės plėšikišką operaciją vykdo 4-osios Š[aulių] D[ivizijos] kareiviai. Visa tai vyksta matant valstiečiams. Jie mato savivalę, jie mato, kaip liaudies gynėjai dalijasi „trofėjus“, geria naminukę, mato, kaip per kaimelį bėga atsilikęs kareivis, jo rankose indas su taukais, paskui jį bėga pusnuogis senukas valstietis ir meldžia pasigailėti vaikučių.

Arba štai kitas „paveikslėlis“:

4-osios ŠD 25-ojo p[ulko] kareiviai Kalašnikovas ir Muchamedzianovas girti klaidžioja po kaimą, grasina valstiečiams, neteisėtai sulaiko įtardami padedant gaujoms buvusią mokytoją Šimoliūnaite, žiauriai ją sumuša, vedžiojasi po kaimelį, stato prie sienos, inscenizuoja sušaudymą, vėl muša, paskui visų gyventojų akivaizdoje parverčia ant žemės ir paeiliui išprievartauja, taip pat iškreiptu būdu.

Jūs įsivaizduojate šios bejėgės, atidavusios savo sugebėjimus mūsų reikalui moters moralinius ir fizinius pergyvenimus.

Ji – fizinė invalidė. O ką apie mus mano vietiniai piliečiai, ar Jūs įsivaizduojate?

Ar galima ramiai kalbėti ir neapkęsti tokių nusikaltėlių, kurie tarp vietos gyventojų žlugdo tikėjimą socialistiniu teisėtumu?

Kai prieš rinkimus į Respublikos Aukščiausiąją Tarybą Ukmergės apskrities milicijos darbuotojas Smirnovas girtas važinėjo po vienkiemius ir neteisėtai šaudė į dešinę ir kairę į visus, kas tik pasitaikė jam po ranka, o paskui matant vietos gyventojams tyčiojosi iš nužudytųjų lavonų, vietiniai valstiečiai kalbėjo, kad Smirnovui nieko nebus, „jis rusas, jį perkels į kitą vietą“.



Norint sukurti tarp vietos gyventojų tikėjimą mūsų socialistiniu teisėtumu, buvo imtasi ypatingų priemonių, todėl Smirnovas bylos tyrimas buvo užbaigtas ir byla išnagrinėta per kelias dienas.

Smirnovas buvo teisiamas vietoje dalyvaujant gyventojams ir nuteistas sušaudyti. Nuosprendį patvirtino Karinė Kolegija ir [nuosprendis] įvykdytas.

Arba štai tokie nevaržomos savivalės pavyzdžiai:

Š. m. sausį MVD Šiaulių AS darbuotojas Romanovas su dviem liaudies gynėjais išvažiavo į kaimą, prisigėrė, pradėjo šaudyti ir kai pastebėjo, kad valstiečiai ėmė slėptis namuose, puolė į vieną namą, iš po lovos ištempė pasislėpusį senuką, sumušė jį ir liepė padegti namą. Namas buvo padegtas, o jame buvusių piliečių Romanovas iš degančio namo neišleido. Lai-  
mei, niekas nesudegė.

Grįžęs į skyrių Romanovas pranešė, jog sunaikino „gaują“.

Tokie pavyzdžiai, deja, ne pavieniai.

Jūs žinote atvejį, kai pulkininkas Kuzminovas (Biržai) ir bataliono štabo viršininkas Sab-sajevs, patikėję provokaciniu MGB darbuotojo Smirnovas žmonos pranešimu apie tai, kad jos vyras neva „girtuokliauja su banditais“, surengė gaujos sunaikinimo „operaciją“.

Neišsiaiškinę kaip reikiant aplinkybių, iš esmės pasirodę bailiais, įvykdė tokią „operaciją“, kuri sunkia juoda dėme gula ant mūsų organų.

Šios „operacijos“ metu buvo nužudyti savi žmonės – buto savininkas Vosylius ir MGB darbuotojas Smirnovas. Panika apėmė visus. Reikalas pakrypo taip, kad Kuzminovas įsakė padegti namą, iš jo išėjusius taikius piliečius laikė pusnuogius šaltyje, paskui suėmė.

Negana to, Kuzminovas nutarė „pasižymėti“ ir surašė aktą apie tai, kad sunaikinta gauja ir paimti ginklai.

Kam reikalinga tokia tariama kova su banditais?

— — — —

Dėl laiko trūkumo negaliu Jums nušviesti kitų klausimų apie mūsų organų atstovų įvykdytus sovietinių įstatymų pažeidimus – girtų siautėjimus, neteisėtas kratas, šiurkštų elgesį su gyventojais, skudurninkavimą, neteisėtus butų užėmimus ir kt.

Pažiūrėkite savo apskrityse, kas darosi priimant besiskundžiančiuosius, kas darosi KPZ, kiek neteisėtai suimtų, kiek skundų dėl neteisėtai atimtų vertybių bei daiktų, ir vaizdas jums bus aiškus.

Čia, centriniuose organuose, besiskundžiančiųjų priėmimas kaip reikiant neorganizuotas, o apskrityse apskritai jų nepriima. Susidaro gana keistas vaizdas. AS viršininkas, užuot pirmas sužinojęs apie neteisėtus veiksmus, kuriuos vykdo jo valdiniai, paprastai sužino paskutinis, tada, kai jį pasiekia skundai iš įvairių sovietinių organų, o jis turi atsirašinėti arba imtis priemonių prieš kaltuosius.

Šitai aš laikau nenormaliu dalyku. Gyventojai turi drąsiai, be baimės eiti pas AS viršininką ir skųstis jam dėl netvarkos. Būtina sudaryti tokį požiūrį į skundų priėmimus, kad visi gyventojai būtų užtikrinti, jog mūsų organai saugo dirbančiųjų interesus ir griežtai, ryžtingai baudžia sovietinių įstatymų pažeidėjus.

Aš, pavyzdžiui, pastaruoju metu gavau dešimtis skundų iš LSSR MGB, kuriuos kažkur surado ministro pavaduotojas drg. Leonovas priimdamas reikalus. Šie skundai apie penkis šešis mėnesius gulėjo skyriuje ir dėl jų jokių priemonių nebuvo imtasi.

Visiškai aišku, kad atsainus požiūris į piliečių skundus turi būti išgyvendintas.



## 2. Sovietinių įstatymų pažeidimai operatyviniame tardymo darbe

Organai ir kariuomenė nuveikė didžiulį darbą kovodami su nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotų gaujų būriais.

Šiame sudėtingame, išimtinai sunkiame darbe ypatingomis Lietuvos sąlygomis galimos ir leistinos klaidos.

Bet klaidos, kai jos daromos masiškai, yra šiurkščios ir sistemingos ir kai jos neištaisomos, tokios klaidos negali būti pripažįstamos klaidomis. Galima klysti vieną, du [kartus], bet ne iki sąmonės netekimo. Mes tokias klaidas laikome iškraipymais.

Kaip galima taikstyti su buvusiais, kai kur ir dabar pasitaikančiais masiniais atvejais, kai nepaisant Valstybės Saugumo Ministro griežčiausių nurodymų pažeidinėjamas B[audžia-mojo] P[rocesinio] K[odekso] 100 str., t. y. suimtas ilgai laikomas be prokuroro sankcijos. Tokie pažeidimai, kai jie padaryti be jokios dingsties, yra vietinių darbuotojų savivalė.

Paimkime, pavyzdžiui, MGB Tauragės AS. Čia atsitiko taip, kad Valstybės saugumo Mi-nistras už šiuos BPK 100 straipsnio pažeidimus buvo priverstas iš darbo atleisti, suimti ir per-duoti teismui AS viršininką Ivanovą.

Ar iš šios Ivanovo pamokos pasimokė Tauragės AS darbuotojai? Ne, nepasimokė. Iki pastarojo meto neteisėtai suiminėjama. Spalį–sausį iš KPZ paleista 32 procentai sulaikytųjų (23 žmonės) nesudarius jiems bylų.

Tokių pažeidimų yra ir kitose apskrityse.

Kaip galima sutikti su tuo, kad vasario 1 d. kalėjimuose be prokuroro sankcijos ilgiau kaip du mėnesius laikyti 53 suimtieji, o š. m. kovo 1 d. – 206 žmonės.

Šie skaičiai kelia nerimą. Tai įtikinamai rodo kai kurių tardytojų bei skyrių Viršininkų ne-drausmingumą ir nepagarbą požiūrį į įstatymų vykdymą.

Tardymo vilkinimas giliai įsišaknijo ir įsitvirtino mūsų tardymo skyriuose ir poskyriuose.

Katastrofiškai didėja ilgiau kaip du mėnesius tiriamų bylų skaičius. Vasario 1 d. iš 2000 respublikoje esančių bylų 629, arba 31 proc., tiriamos per 2 mėnesius, o kovo 1 d. iš 2300 bylų mes [tokių] turime 954 bylas, arba 42 proc.

Tarp šių bylų, be abejo, yra ir grąžintų iš lagerių; iki šiol turi įtakos išpaikimas dėl anksčiau galiojusio 4 mėnesių tardymo laiko, bet svarbiausia tai, kad tarp šių bylų mes turime šimtus grąžintų papildomam tyrimui bylų dėl jų prastos tyrimų kokybės.

Prokurorai, teismai, karinės kolegijos 25 proc. visų baigtų bylų grąžina papildomam tyrimui. [...]\*

Priežastis ta, kad tarp mūsų tardytojų įsišaknijo kenksminga tendencija kaltinamojo pri-sipažinimą laikyti įrodymų pagrindu.

Kai tardoma tik šia vienpuse kryptimi, ignoruojami objektyvių įrodymų rinkimo metodai, tokios bylos kaltinamajam atsisakius nuo savo parodymų – o tai vyksta masiškai – su šita „įrodymų karaliene“ bylos subyra ir tampa apgailėtinomis.

— — —

Didžiausias įstatymų pažeidimo veiksnys pastebimas suėmimų praktikoje. Vien 1946 m. buvo paleisti nutraukus bylas 803 suimtieji, be to, teismai išteisino 285 žmones.

Per 1947 m. du mėnesius nutraukta 314 žm[onių] bylos ir teisme išteisinta 60 žmonių.

---

\* Praleista ilgoka citata iš A. Ždanovo kalbos. Red.



Taigi per šiuos 14 mėnesių 1462 kartus vėrėsi kalėjimų durys į laisvę išleisdamos nekaltus žmones, kurie mėnesius, o kartais ir metus be reikalo vargo kalėjimuose, lageriuose, išankstinio sulaikymo kameroje.

Tarp jų dėl mūsų darbo trūkumų, be abejo, yra nenustatytų priešių.

Tarp jų yra asmenų, kuriems smarkiai įkretė tardymo metu.

Tarp jų yra žmonių, kuriuos, ilgai sėdėjusius kalėjime arba lageryje, apdorojo priešiški asmenys antisovietine dvasia.

Jūs įsivaizduojate, kokia agitatorių prieš mūsų organus ir Sovietų valdžią armija nuėjo per vienkiemius, kaimus, į liaudies mases nešdami skriaudą ir apmaudą prieš mūsų organus, nešdami melą ir šmeižtą apie Sovietų valdžią.

Mes negalime taip masiškai paleidžiant suimtuosius žiūrėti į padėtį kaip į klaidas. Mūsų „klaidos“ per daug didelės. Šimtui suimtųjų mes 15 atvejų klystame. Tai rodo, kad kai kurie AS per daug abejingai žiūri į suėmimus.

Tai liudija, kad kai kurie AS viršininkai nori lengvai dirbti – sulaikė, ištardė, suėmė ir sau pažymėjo „paukščiuką“. Kai kurie iš jų čia dalyvauja.

Aš manau, kad AS viršininko darbą reikia vertinti ne pagal suimtųjų skaičių, o pagal su-triuškintų gaujų skaičių, be to, ne tokių, kaip buvo pas pulkininką Kuzminovą, pagal nuteistųjų ir paleistųjų skaičių. Tada visiškai atsispindės AS darbas.

Be abejo, atsainus požiūris į suėmimus atsirado ir dėl nepakankamo apskričių prokurorų pasirengimo, mūsų darbo specifikos neišmanymo bei nepakankamo reiklumo.

Sankcionuojant suėmimus pasitaikė tikrų kuriozų, kai apskričių prokurorai duodavo sutikimą suimti neskaitę medžiagos, tik pagal organų darbuotojų pranešimą, jog sulaikytasis turi slapyvardį; kartais apskričių prokurorai duodami sutikimą suimti kalbėdavo, kad jei duomenys nepasitvirtins, nutarimą galima sunaikinti ir t. t. Buvo tokių prokurorų, kurie duodavo sankcijas prieš save. Tai pikti juokai.

Dabar sankcijas suimti duoda kariniai prokurorai. Jų reiklumas didesnis. Užtenka paminėti, kad š. m. vasarį atsakyta 18 proc. sankcijų. Tai oficialūs atmetimai, neskaitant bylų, grąžintų papildyti, ir neoficialių atmetimų.

Kai kurie AS viršininkai „persitvarko“: atsisakius kariniam prokurorui, pakeičia kvalifikaciją ir eina pas apskrities prokurorą. Taip [elgiamasi] daugiausia su nepranešusiais. Parenkami „pramušantys vaikinai“ gauti sankciją „piktadariui“ suimti.

Gali būti, kad kariniai prokurorai persistengia. Ne, skundų neturiu. Tiesa, kai kurie prokurorai atlieka gerojo dėdės vaidmenį, pateikdami griežtesnių reikalavimų. Apie tokius karinius prokurorus aš galiu pasakyti, jog jie blogi patarėjai. Tvirtas, reiklus ir rimtas karinis prokuroras – geriausias ir patikimas apskrities skyriaus viršininko padėjėjas darbe. Jis laiku apsaugos jį nuo klaidų, duos reikiamą patarimą.

Galiosiai partija iš mūsų pareikalaus [ataskaitos] už įvykdytus iškraipymus.

O iškraipymai, kaip nustatyta praktikos, pastaruoju metu yra tokie.

Pirma: kai kurios bylos buvo nutrauktos todėl, kad jos buvo iškeltos esant asmeninėms sąskaitoms tarp liudytojų ir suimtųjų. Mes nekreipiam dėmesio į tai, kad kaimuose dėl įvairių priežasčių, taip pat ir dėl žemės padalijimo, kyla asmeninių sąskaitų. Viena iš pusių melagingai apskundžia. Taip dažniausiai esti iškilus reikalui apie nepranešimą ir rėmėjus.

Antra: mes daug suėmėme ir teismui perdavėme banditų rėmėjų remdamiesi legalizavusiųjų banditų parodymais.



*Susidaro kvaila padėtis, kai teisme vietoj kaltintojo kalba aršus banditas, kuris ne kartą yra nužudęs ir plėšęs vietos gyventojus; tas buvęs banditas kaltina valstietį varguolį tuo, kad šis kadaise, bijodamas būti nužudytas, jį maitino ir girdė.*

*Trečia: mes suėmėme ir teismui atidavėme daug varguolių už banditų rėmimą neatsižvelgdami į tai, kad valstiečiai bijo banditų, bijo susidorojimo. O mums žinoma, jog šiuo metu banditai pas buožę neina ir tai daro sąmoningai tam, kad eidamas pas varguolį tokiu būdu jį sukompromituotų. Kartais suimamos ištisos šeimos.*

*Ketvirta: daug patraukta [atsakomybėn] už nepranešimą nekreipiant dėmesio į tuos savitumus. Prieita prie kuriozų, kai toks Kairaitis buvo suimtas ir nuteistas už tai, kad gyvendamas Vilniuje 1941 m. balandį žinojo apie antisovietinės „šaulių mirties bataliono“ organizacijos buvimą ir apie tai nepranešė, nors po sovietinės kariuomenės atėjimo praėjo daugiau kaip ketveri metai ir jis gyveno Klaipėdoje.*

*Visiškai aišku, kad mums būtina kuo skubiau ištaisyti susidariusią nenormalią padėtį dėl rėmėjų ir nepranešėjų suėmimo.*

*Štai keletas nerimto požiūrio į suėmimus pavyzdžių.*

*Š. m. vasarį MGB Švenčionių AS viršininkas drg. Malininas man pristatė sankcionuoti kelių banditų rėmėjų suėmimus. Tarp jų:*

*Jonas Vinciūnas už tai, kad jam tarsi buvo žinoma, jog banditų nužudytas aktyvistas Misiūnas turėjo revolverį. O kas to nežinojo? Bet kadangi jis žinojo, tai, pasak AS darbuotojų, galėjo pranešti banditams. Taip interpretuojant įrodymus reikėtų suimti ir MVD valsčiaus poskyrio viršininką, kuris irgi žinojo apie išduotą ginklą, bei kitus MVD ir MGB darbuotojus.*

*Arba kitas pavyzdys.*

*Prašo sankcijos suimti Oną Misiūnienę už banditų rėmimą. Kaltinimas remiasi tik vienu suimtos Bagdonienės parodymu. Iš bylos matyti, kad suimtosios vyras Bagdonas sanguliavo su Misiūniene, ir reikia manyti, jog tai yra tiesiog šmeižtas.*

*Kodėl gi taip lengvai žiūri į suėmimus ir nepatikrina įrodymų?*

*MGB Švenčionių AS darbuotojų „kriminalinių“ sugebėjimų šedevras – prieš dvi senutes, Oną ir Adelę Černiauskaites, iškelta byla. Visas kaltinimas buvo paremtas tuo, kad kažkada liudytojai jų namo lange matė žiebtuvėlio blyksnį ir matė brydę, kuri, liudytojų nuomone, buvo banditų brydė.*

*Šių senučių nelaimė ta, kad jų giminaitis yra gaujoje.*

*Aišku, kad tokie „kriminalistikos“ ir įrodymų pratimai nieko bendro neturi su moksline kriminalistika ir yra ne kas kita, o savivalė.*

### *3. Neleistini tardymo metodai ir iškraipymai*

*Noriu atkreipti Jūsų dėmesį į tai, kad pastaruoju metu labai padaugėjo iš teismo posėdžio grąžinamų bylų dėl kaltinamųjų pareiškimų apie neleistinus tardymo metodus. Turiu galvoje mušimą, kankinimą ir panašiai.*

*Čia mes turime ir šmeižto atvejų, bet daugelis pasitvirtina. Kaltinamieji skundžiasi, kad sulaikant [juos] muša valsčių darbuotojai.*

*Šią nepakenčiamą padėtį reikia taisyti.*

*Mes turime iškraipymų vykdant įvairias kombinacijas. Tų iškraipymų esmė ta, kad vykdant kombinacijas įtraukiami vietos gyventojai, kai jie turi padėti „gaujai“, t. y. mūsų operatyvinėms grupėms.*



Šiais atvejais mes turime suprasti valstiečio, kai pas jį atvyksta gauja, padėtį. Tačiau į tai neatsižvelgiama ir po įvykdytos kombinacijos asmenys, „padėję gaujai“, suimami ir atiduodami teismui.

Štai pavyzdys: Švenčionių apskrityje operacijas vykdė grupė mūsų darbuotojų, kurie, apsimetę banditais, turėjo susisiekti su tikra gauja. Į šį reikalą įtraukė gyventojus ir, kai gauja buvo išvesta iš miško [susitikti] su tariama gauja, mūsų darbuotojai išsigando ir nestojo į mūšį. O paskui suėmė 8 žmones už pagalbą „banditams“. Jie buvo perduoti teismui ir teisme dauguma išteisinti.

Trakų apskrityje tokia pat grupė surinkdavo jiems padedančiųjų rašytinius pasižadėjimus, o paskui tuos asmenis suimdavo.

Marijampolėje mūsų darbuotojas ilgai skelbėsi esąs klierikas ir pagrindžio dalyvis, tarp gyventojų rinko aukas banditams ir t. t. Teisme kaltinamieji pareiškė, kad jie žinojo, jog tas klierikas yra mūsų agentas.

Be abejonės, kombinacijos mums reikalingos kaip oras. Bet vykdant kombinacijas negalima provokuoti ir jei tai reikia daryti, negalima suimti prievarta į tą žaidimą įtrauktų žmonių.

Aukščiausiojo teismo Karinė kolegija grąžino papildomam tyrimui kai kurias bylas todėl, kad teismui pateikti įrodymai – įvairūs rašytiniai pasižadėjimai ir užrašai – atsidūrė tardymo organų rankose abejotinomis aplinkybėmis.

Būtina rimtai padirbėti norint išvengti iškraipymų šiame svarbiame ir mums būtiname darbe.

### Išvados

Kodėl mūsų organų ir kariuomenės atstovai masiškai pažeidinėja socialistinį teisėtumą?

Pirma: organų ir kariuomenės kariai bei karininkai operatyvinę tarnybinę veiklą vykdo smarkios klasių kovos su nacionalistinėmis gaujomis aplinkybėmis, kai jų akyse nuo banditų teroristų rankų žūva dešimtys ir šimtai sovietinių ir partinių darbuotojų, tarnybos draugų, varguolių naujakurių, jų šeimos narių, senelių ir vaikų.

Šiomis aplinkybėmis kai kurie kariai ir karininkai su išsekusiais nervais pameta saiką ir protą, neteisingai įvertina kovos aplinkybes, kiekvieną vietos gyventoją laiko banditų rėmėju arba banditu ir todėl prieš kai kuriuos iš jų imasi įvairių neleistinų veiksmų.

Antra: kita socialistinio teisėtumo pažeidėjų karių ir karininkų dalis atstovauja moraliai pagedusiems žmonėms, karjeristams, dykinėtojams, kurie neteisėtais veiksmais prieš vietos gyventojus (suėmimais, sulaikymais, sušaudymais) bando paslėpti savo neveiklumą ir sudaryti kovos su nacionalistinėmis gaujomis iliuziją.

Trečia: pagaliau tarp sovietinio teisėtumo pažeidėjų yra asmenų, kurie stengiasi pasinaudoti pasmarkėjusios kovos sąlygomis savanaudiškais tikslais – praturtėti iš gyventojų per neteisėtas kratas, paimdami brangenybes, plėšdami ir prievartaudami.

Būtina turėti galvoje, kad girtuokliavimas yra pagrindinė nelaimė sėkmingai kovojant dėl socialistinio teisėtumo laikymosi. Didelė dalis atiduotų teismui už sovietinio teisėtumo pažeidimus nusikalto būdami girti.

Siūlymai: reikia suprasti kovos dėl socialistinio teisėtumo Lietuvos SSR stiprinimo reikšmę.

Būtina suprasti, kad pasmarkėjusios klasių kovos sąlygomis mažiausias teisėtumo pažeidimas mums labai kenkia kovojant su nacionalistinėmis gaujomis ir pila vandenį ant priešo malūnų.



*Dar kartą [reikia] peržiūrėti kadrus, ypač žemutinius, daugiausia liaudies kovotojų, išvylti nuo tų, kurie nesugeba stiprinti mūsų organų drausmės ir autoriteto, išvyti girtuoklius, dykinėtojus, savanaudžius.*

*Labai sustiprinti politinį auklėjamąjį darbą ir kovą su sovietinio teisėtumo pažeidėjais, biurokratais, asmenimis, kurie nerimtai žiūri į suėmimus, iškraipantčius operatyvinį tardomąjį darbą.*

*Sustiprinti ryšį su gyventojais. Rimtai organizuoti skundų priėmimą ir dalykiškai į juos reaguoti.*

[19]47 III 24

Justicijos papulkininkis S. Grimovičius [parašas]

*CK susirašinėjimas su MVD Lietuvos pasienio apygardos kariniu prokuroru bei tribunolo pažymos, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. 1771, ap. 10, b. 293, l. 11–23. Originalas, versta iš rusų kalbos.*

**2 dokumentas. S. Grimovičiaus 1948 m. lapkričio 11 d. raštas A. Sniečkui apie sunkumus ir trūkumus kovojant su partizanais ir jų rėmėjais**

[Vilnius]

1948 m. lapkričio 11 d.

*Asmeniškai*

*Visiškai slaptai Egz. Nr. 1*

*Lietuvos KP(b) Centro Komiteto sekretoriui draugui A. Sniečkui*

*Trumpas pranešimas apie kovos su buožių nacionalistų gaujomis trūkumus*

*Nors ir imtasi priemonių likviduojant kontrrevoliucinio nacionalistinio pagrindžio ir jo ginkluotų gaujų rėmėjų bazę, padėtis Lietuvos SSR ir toliau yra įtempta.*

*Sužvėrėjusių banditų teroristinė veikla sustiprėjo, o mūsų rezultatai likviduojant gaujas toli gražu nepatenkinami.*

*Todėl partiniai sovietiniai darbuotojai ir kaimo aktyvas daugelyje valsčių dirba bijodami banditų susidorojimo, kas, be abejo, darbą kaime daro sudėtingesnę ir trukdo sėkmingai vykdyti ūkines politines priemones.*

*Vykdydami buožinių nacionalistinių gaujų ir jų rėmėjų bylų priežiūrą, mes pastebėjome šiuos kovos su šiomis gaujomis trūkumus:*

#### *1. Rėmimas ir priešų taktika*

*Kovos su gaujomis sėkmė daug priklauso nuo to, kiek mes sugebėsime patraukti gyventojus aktyviai padėti MGB organams ir kariuomenei.*

*Reikia pažymėti, kad nacionalistinis pagrindis ir veikiančios gaujos į rėmimo veiklą plačiai įtraukia visus gyventojų sluoksnius.*

*Todėl jie turi platų ryšininkų, žvalgų, konspiracinių butų tinklą. Šiuo metu banditai stengiasi į rėmimo veiklą daugiausia įtraukti varguolius, naujakurius ir kolūkiečius, nukreipdami smūgį nuo buožių.*

*Banditų svarbiausias verbavimo būdas yra grasinimas nužudyti už pranešimą arba ryšį su mūsų organais. Tuo pat metu banditai išnaudoja gyventojų religinį fanatizmą, jaunimo ro-*



mantizmą, giminytės ryšius, pažintis su merginomis, apdorojimą nacionalistine dvasia, atsišaukimų platinimą ir kt.

Mūsų organų būdai patraukiant gyventojus į savo pusę ir atitraukiant juos nuo banditų rėmimo per šiuos metus iš esmės nesikeitė; pirmauja prevencija.

Tačiau, kaip mums žinoma, už banditų rėmimą administracine ir teisine tvarka nubausti tūkstančiai Lietuvos SSR piliečių.

Vien per 1948 m. devynis mėnesius už banditų rėmimą suimta ir teismui perduota per 1200 žmonių.

Dauguma teisminėn atsakomybėn patrauktųjų, tarp jų varguoliai, jaunimas, merginos, senukai, tardymo metu ir teisme pareiškia, kad jie nepritaria buožinių nacionalistinių gaujų idėjoms ir rėmė banditus bijodami jų susidorojimo.

Už mažiausią pagalbą mūsų organams banditai sunaikina ištisas šeimas, sudegina pastatus, tyčiojasi iš lavonų, žudo vaikus ir senelius; [tai] ypač stipriai veikia valstiečius, gyvenančius atskiruose viensėdžiuose, ir patraukti į teismą [jie] atvirai prisipažįsta, kad labiau linkę [eiti] į kalėjimą už nepranešimą negu žūti visai šeimai nuo banditų rankų už ryšius su MGB organais.

— — — —

Yra iškraipymų kovojant su banditų rėmimu. Jų esmė ta, kad kai kurie MGB apskričių skyriai persistengia įvertindami banditų rėmimą.

Pavyzdžiui: 1948 m. vasario 11 d. Biržų aps. Zizonų k. Variakojo name buvo vakarėlis, kuriame dalyvavo apie 30 jaunuolių.

Naktį į namus įsiveržė ginkluoti banditai, grasindami ginklu išsivedė vakarėlio dalyvius Variakojį, Kairį, Balčiūną, Joną Kaminską, Vytautą Kaminską į lauką, liepė aplink namą apžiūrėti vietovę ir surasti jų sužeistą T[arybinės] A[rmijos] karį. Minėti asmenys pakluso, tačiau nieko neradę sugrįžo prie namo; tada banditai juos paleido.

1948 m. vasario 20 d. MGB Biržų AS minėtus asmenis suėmė įtardami juos banditų rėmimu, o po trijų mėnesių paleido nesant įkalčių.

Šio be pagrindo suėmimo kaltininkai, tarp jų ir prokuroras, nubausti.

Suimtas buvęs Varėnos mokyklos mokytojas, nac[ionalistinio] pagrindžio dalyvis Šarakauskas tardymo metu pranešė, kad jo aktyviu talkininku yra gimnazistas Stasys Vainelaitis.

Dėl to Vainelaitį MGB Varėnos AS suėmė. Nustatyta, kad Vainelaitis kilęs iš valstiečių varguolių. Jo tėvai turėjo 1,5 ha žemės. Būdamas šešiolikos metų jaunuolis, jis į gimnaziją turėjo eiti per mišką. Kartą jį sutiko banditai ir grasindami sunaikinti tėvo ūkį privertė perduoti mokytojui Šarakauskui paketą, kuriame buvo antisovietiniai atsišaukimai.

Bijodamas banditų keršto Vainelaitis vykdė jų užduotis. Formaliai jis nusikalto, tačiau perduoti jį teismui prokuratūra nerado pagrindo ir pasiūlė bylą nutraukti.

Panašių atvejų galima išvardyti daug.

— — — —

Teroras, kurį banditai naudoja prieš asmenis, mūsų organų pasitelktus demaskuoti priešiškiems asmenims (liudytojai, nukentėjusieji, informatoriai), įpareigoja MVD–MGB, prokuratūros ir teismo darbuotojus būti jų atžvilgiu maksimaliai atsargius ir jautrius.

Tuo tarpu pasitaiko beširdžio ir neteisingo elgesio su šiais žmonėmis atvejų, kurie sukelia sunkių padarinių.

Ukmergės apskrities vidutinis valstietis Petras Kulaitis, 53 metų, dar 1945 m. ėmė padėti MVD, vėliau MGB organams. Jis nebijojo banditų susidorojimo, nuolat informavo apie Survilos gaujos veiklą.



Nors banditai susidorojo su jo giminėmis – sunaikino brolių ir seserį, tačiau tai nepalaužė jo dvasios ir jis toliau dirbo mūsų naudai. Banditai, įtardami jį ryšiais su MGB organais, provokaciniais tikslais per jį banditų rėmėjui perdavė dvi avis.

Suprantama, apie tai Kulaitis pranešti negalėjo, nes banditai tuoj pat jį būtų sunaikinę.

Neatsižvelgdamas į tai, nekreipdamas dėmesio į Kulaičio nuopelnus, jį 1947 m. gegužės 29 d. suėmė MGB Ukmergės AS už nepranešimą ir rėmimą. Prokurorui nebuvo pranešta apie Kulaičio bendradarbiavimą su MGB organais.

Teisiamas grupinėje byloje kartu su gaujos dalyviais ir banditų rėmėjais Kulaitis teisme teisingai [elgėsi] nutylėdamas apie tai, jog jis pranešdavęs organams apie gaujos veiklą.

Kulaičiui pasiskundus, jo byla buvo atšaukta ir po to, kai teisme Kulaitis pasakė apie savo bendradarbiavimą, banditai sunaikino jo šeimą. Nuo banditų pasisekė pabėgti tik jo 1931 m. gimimo sūnui, tačiau jis 1948 m. gegužę buvo administracine tvarka ištremtas.

Po 1 metų ir 5 mėnesių Kulaitis buvo išlaisvintas.

Taip liūdnai baigėsi dvejus metus trukęs Kulaičio bendradarbiavimas su mūsų organais, todėl jis neteko šeimos ir sveikatos. Tardomi [viso to] kaltininkai.

1947 m. pavasarį MVD Vištyčio VP apylinkės įgaliotinis Grigalevičius per gaujos ryšininkę Aldoną Guzikaitę, kuri buvo gaujos vadeivos sesuo, sutiko dirbti gaujos naudai. Tuo pat metu ryšiui su gauja pritraukė milicininką Strungį.

Banditai Grigalevičiui ir Strungiui kėlė užduotį nustatyti su MVD ir MGB susidėjusius asmenis ir gauti ginklų bei šovinių.

Vėliau Strungys, nutraukęs ryšį su gauja, padėjo mūsų organams sunaikinti gaują. Priemonių apsaugoti Strungio šeimą nebuvo imtasi. Po kurio laiko banditai jo šeimą sunaikino.

Galima pateikti daug pavyzdžių, kaip nuo banditų rankos žuvo liudytojai, informatoriai ir kiti bendradarbiauti pasitelkti asmenys todėl, kad nebuvo pakankamai saugoma jų darbo mūsų naudai paslaptis.

— — — —

Pastaruoju metu pastebima, jog suimti nacionalistinių gaujų dalyviai stengiasi pateikti melagingus parodymus apie niekuo nekaltus žmones.

Kartais jiems pavyksta.

Dėl kai kurių MGB darbuotojų nerūpestingumo ir budrumo susilpnėjimo suimti banditai apšmeižė ne tik atskirus piliečius, bet ir dideles grupes.

Taip 1948 m. balandį MGB Šilutės AS, remdamasis nepatikslintais suimtųjų Jucio ir Sūdžiaus parodymais, sulaikė ir apiformino 34 žmonių, įtariamų priklausymu nacionalistiniam banditiniam pagrindžiui, suėmimą. Nė vienas iš sulaikytųjų kaltu neprisipažino.

Šiai operacijai vadovavęs Lietuvos SSR MGB 1-ojo skyriaus viršininkas Sovietų Sąjungos didvyris papulkininkis Vaupšasovas ir MGB Šilutės AS viršininkas kapitonas Mačėnas, užuot kritiškai įvertinę banditų parodymus ir juos patikrinę, norėdami išgauti prisipažinimus pradėjo sulaikytiesiems taikyti neleistinas tardymo priemones.

Tik įsikišus Karinei Prokuratūrai ir Lietuvos SSR MGB, pavyko nustatyti, kad Jucius ir Sūdžius melagingai liudijo prieš 30 sulaikytųjų. Šie asmenys po ilgo neteisėto laikymo, suėmus be prokuroro sankcijos, buvo paleisti.

— — — —

Taigi masiškas kaimų gyventojų pritraukimas kovai su gaujomis yra skubi MVD ir MGB bei partinių organizacijų užduotis. Tai garantuos kovos sėkmę.



Prevenčinės priemonės yra nepakankamos [siekiant] gyventojus atitraukti nuo banditų rėmimo. Gyventojai banditų teroro bijo labiau [už] mūsų teisinio poveikio priemones.

[Reikia] kritiškiau vertinti banditų parodymus.

Būtina parodyti kuo daugiau rūpesčio, jautrumo ir dėmesio asmenims, padėjusiems mums kovoti su banditais, saugoti jų šeimas, padėti, griežtai laikyti iškvietimo į tardymą ir teismą paslaptį.

## 2. Nemokšiški kariuomenės veiksmai

Lietuvoje kovinę veiklą prieš nacionalistines gaujas vykdo MGB Vidaus kariuomenės 4-osios Šaulių Divizijos kariai.

Divizija susideda iš 8 pulkų, todėl kariuomenę valdyti ir jai vadovauti labai sudėtinga.

Divizijos padaliniai išdėstyti valsčių centruose, todėl prarandamas manevringumas ir [gebėjimas] prižiūrėti kovinę veiklą.

Kariuomenėje tarnauja 1922–1925 m. gimę asmenys, kurių bendraamžiai seniai demobilizuoti iš Ginkluotųjų pajėgų. Demobilizacijos sulaikymas dalį kareivių veikia neigiamai ir jie nenori kovoti.

Kai kurie karininkai nėra drausmingumo pavyzdžiais, prastai išmano priešų taktiką, nepakankamai iniciatyvūs. Divizijoje nustatyta daug girtuokliavimo atvejų.

Visos šios aplinkybės menkina kariuomenės kovinės veiklos sėkmę; konstatuota daug kovinių veiksmų sužlugdymų ir nemokšiškų veiksmų, dėl kurių kariuomenė ir vietos gyventojai turėjo nereikalingų aukų.

1948 m. buvo konstatuota 13 kovinių operacijų sužlugdymų ir 108 atvejai nemokšiškų veiksmų.

Paminėsiu kai kuriuos iš jų.

1. 1948 m. liepos 5 d. gaujai sunaikinti buvo pasiūsta 32-ojo Š[aulių] P[ulko] 6 žmonių grupė, vadovaujama leitenanto Sergejevo, į Kuršėnų aps. Kruopių vlsč. Krišnelių (?) k.

MGB Kuršėnų AS operatyviniais duomenimis, 4 žmonių gauja, vadovaujama gaujos vadeivos Maskoliūno, turėjo atvykti pas vietos gyventoją pil. Langvenį.

Leitenantui Sergejevui buvo iškelta užduotis pil. Langvenio name įrengti pasalą ir gaują sunaikinti.

1948 m. liepos 6 d. 20 val. 7 žmonių gauja atvyko į Krišnelių kaimą ir įsikūrė už 100 m nuo pasalos vietos miško pakraštyje. Du banditai atėjo į pil. Langvenio namą, išsikvietė namo šeimininką ir jo giminaitį pil. Joną Kovprą ir nusivedė juos į mišką.

Gauja miške buvo apie 4 valandas ir girtuokliavo.

Pil. Langvenis penkis kartus užėjo į namą banditams naminukės, alaus bei užkandos ir kiekvieną kartą užsukdavo į pasalą ir pranešdavo Sergejevui apie banditų elgesį.

Sergejevas, beveik turėdamas lygų žmonių skaičių, apginklavimo pranašumą, nesiėmė jokių priemonių banditams sunaikinti. Jie nuėjo nenubausti ir su savimi nusivedė pil. Kovprą, prieš tai jį pasalai matant, sumušę.

Kovpra buvo slaptas MGB organų informatorius ir mušamas išsidavė. Po 7 dienų banditai nusivedė pil. Jono Kovpros tėvą – Stasį Kovprą; jų likimai iki šiol nežinomi.

Sergejevas patrauktas baudžiamojon atsakomybėn.

2. MGB Kuršėnų VP operatyviniais duomenimis, 1948 m. spalio 3 d. šalia Davgušė [Daugupio?] kaimo per Ventą turėjo persikelti 7 žmonių gauja.



Gaujos sunaikinti iškeliavo 9 žmonių grupė, vadovaujama 32-ojo ŠP 9-osios kuopos vado vyr. leitenanto Sviridenkos ir MGB Kuršėnų VP viršininko vyr. leitenanto Jefremovo.

Vyr. leitenantas Jefremovas užtikrino grupės narius, kad per perkėlą būtinai kelsis banditai ir kad taikių gyventojų ten nebus. [19]48 10 04 per Ventą kėlėsi vietos gyventojų penki jaunuoliai (tarp jų dvi merginos).

Nors vyr. leitenantas Sviridenka buvo įsakęs be jo nurodymo nešaudyti, kareiviai, orientuoti į tai, kad kelias tik banditai, pradėjo šaudyti. Po apšaudymo buvo mirtinai sužeisti du žmonės ir vienas – lengvai.

3. 1948 m. rugsėjo pradžioje 34-ojo ŠP būrio vadas leitenantas Popenkovas su grupe karių ieškojo banditų. Viename viensėdyje įrengė naktinę pasalą. Tuo metu į kaimelį po žvejybos grįžo 3 vietos gyventojai.

Popenkovas, neišsiaiškinęs, kokie asmenys eina pro vienkiemį, palaikė juos banditais ir atidengė ugnį, kuri sužeidė du piliečius.

4. 1948 m. rugpjūčio 28 d. 273-iojo ŠP vadas pasiuntė žvalgybinę paiešką 25 žmonių grupę, vadovaujamą 9-osios kuopos būrio vado leitenanto Bolotino, į Gegsce (?) apylinkes, kur ši grupė turėjo blokuoti vieną iš vienkiemių ir sunaikinti ten besislepiančius du banditus. Kad ten yra banditų, buvo sprendžiama iš MGB Tauragės AS operatyvinių duomenų.

Bolotinas vienkiemį blokavo neišmanėliškai, kariai vienkiemio apsupimo vietas pasirinko patys. Dėl to banditai išėjo iš vienkiemio, nužudė eilinį Kokšarovą ir nusinešė jo automatą.

5. 1948 m. rugpjūčio 26 d. dėl 34-ojo ŠP 2-ojo bataliono, vadovaujamo kapitono Kovalenkos, ir MGB Lazdijų AS viršininko pavaduotojo nemokšiškų veiksmų buvo apšaudytas ir sudegintas vienkiemis, sužeisti 5 ir nužudyti du taikūs gyventojai, tarp jų vaikai nuo 4 iki 8 metų.

6. 1948 m. rugsėjo mėn. dėl nemokšiškų 273-iojo ŠP 3-iojo būrio karių elgesio žuvo Eržvilko VP viršininkas leitenantas Gudeika ir liaudies gynėjas Pocius.

Lietuvos KP(b) Centro Komitetas 1948 m. rugpjūčio 27 d. nutarimu nurodė MGB V[idaus] K[ariuomenės] 4-osios ŠD vadovybei, kad būtina imtis priemonių drausmei stiprinti.

Šią užduotį vykdo vadovybė. Valsčių ir apskričių partinėms organizacijoms reikėtų geriau susipažinti su operatyvinės kariuomenės buitimi ir veikla, šalinti tarp kariuomenės ir organų karininkų kylančią trintį, padėti auklėti kareivius, seržantus ir karininkus.

### 3. MGB organų darbo trūkumai ir iškraipymai

Daugelio MGB AS silpna darbo grandis yra operatyvinis darbas.

Šiame svarbiame darbe yra daug sunkumų, daugiausia paaiškinamų tuo, kad daugelis valsčių ir apskričių vadovaujančiųjų darbuotojų prastai moka vietinę kalbą, [turi] silpną ryšį su gyventojais ir naudojami vertėjų pagalba.

Kai kurie MGB darbuotojai operatyvinio darbo silpumą bando kompensuoti kitomis priemonėmis, iš kurių labiausiai paplitusios masinis sulaikymas (vadinamoji „filtracija“) ir fizinio poveikio taikymas tardant.

Visos šios priemonės turi padarinių.

Neteisėti piliečių sulaikymai ir jų tardymas norint išgauti kokių nors duomenų apie ryšį su banditais dažniausiai vykdomi po banditų puolimų. Tai ypač pastebima Alytaus, Varėnos, Kretingos ir kt. apskrityse.

Sulaikytieji keletą dienų be prokuroro sankcijos saugomi sargybinių, neretai mušami – tai ypač pastebima MGB Varėnos AS, – paskui nesant įrodymų paleidžiami.



Mušimas tardymo metu arba naudojimas kitų fizinio poveikio priemonių norint gauti reikiamus parodymus nepašalinti iki šiol ir kartais yra papiktinantys.

Pavyzdžiui: 1948 m. birželio 29 d. į Lazdijų aps. MGB Leipalingio valsčiaus poskyrį atvyko pilietis Alfonsas Bubnelis, 1931 m. gimimo, spirito gamyklos darbininkas, VLKJS narys, ir pranešė, kad tą dieną jam matant banditai nužudė jo draugą komjaunuolį Vytą Butkevičių.

Užuot apiforminęs šį pranešimą protokolu ir ėmęsis skubių priemonių tirti žmogžudystę, MGB valsčiaus poskyris Bubnelį sulaikė ir pasodino į rūšį.

10 dienų Bubnelis buvo valsčiaus poskyryje. Tardymo metu jį mušė MGB Lazdijų AS vyr. tardytojas Močalkinas, kuris reikalavo prisipažinti dalyvavus Butkevičiaus nužudyme.

1948 m. liepos 10 d. Bubnelis nusizudė išokęs į MGB VP kieme esantį šulinį.

Po Bubnelio savižudybės tardytojas Močalkinas surašė Bubnelio tardymo protokolą, datuodamas jį liepos 9 d. Šiame protokole Bubnelio vardu užrašė, kad jis yra teroristinės grupės dalyvis ir kad komjaunuolį Butkevičių nužudė jis dalyvaujant teroristinės grupės nariams Juozui Mickevičiui ir Jonui Gegužiui.

Nors Bubnelio apklausos protokolas yra aiškiai fiktyvus, MGB Lazdijų AS darbuotojai liepos 16 d. sulaikė Gegužį ir Mickevičių. Sumušti tardymo metu jie pasirašė parodymus apie priklausymą teroristinei grupei ir apie dalyvavimą nužudant Butkevičių ir kitus.

Vėliau Gegužis ir Mickevičius nuo šių parodymų atsisakė ir jų kaltę niekuo kitu nebuvo patvirtinta. 1948 m. spalio 29 d. jų byla buvo nutraukta. Šiuo metu šis pasipiktinimą keliantis savivalės atvejis mano pateikimu tiriamas Lietuvos SSR Valstybės saugumo Ministerijos.

Sulaikytieji tardymo metu buvo mušami MGB Tauragės AS. 1948 m. gegužę ten buvo sulaikyti Vytautas Liatukas, Leono, Bronė Bliudžiūtė ir Alfonsas Laucius, Jono. Tardant juos mušė oper. įgaliotinis vyr. leitenantas Rekunovas, todėl jie prisipažino turį ryšį su gaujos dalyviais.

Vėliau Liatukas, Bliudžiūtė ir Laucius nuo šių prisipažinimų atsisakė ir Bliudžiūtės bei Lauciaus bylos buvo nutrauktos.

Lietuvos SSR Valstybės saugumo Ministro įsakymu vyr. leitenantas Rekunovas ir apskrities skyriaus viršininko pavaduotojas majoras Popovas nubausti drausmine nuobauda.

Tačiau šiuo metu nustatyta, kad Rekunovas ir anksčiau mušė suimtuosius tardymo metu. Be to, 1948 m. spalio 17 d. vadovaudamas operatyvinei grupei pakišo ją gaujos smūgiui, todėl buvo nukauti 8 operatyvinės grupės žmonės bei trys sužeisti, prarastas kulkosvaidis, 10 šautuvų ir 2 automatai.

Vykdomas tyrimas siekiant patraukti Rekunovą baudžiamojon atsakomybėn.

Panašių atvejų daug.

Masinis piliečių sulaikymas, paskui jų paleidimas rodo kai kurių MGB AS darbo silpnumą ir tai, be abejo, įvertins nacionalistinis pagrindis.

Šių priemonių naudojimas rodo, kad MGB AS neturi gerų ryšių, dirba aklai, o sulaikydami ir paleisdami piliečius kenkia sovietinio teisėtumo stiprinimui.

Naudoti fizinio poveikio priemones tardymo metu ir ypač sulaikytųjų [atžvilgiu] daugeliu atvejų nebuvo jokios būtinybės.

Mušami buvo asmenys, įtarti banditų rėmimu.

Šių atvejų paplitimas rodo, kad kai kurie MGB AS darbuotojai vietoj rimto operatyvinio darbo stengiasi neteisingais metodais parodyti savo darbo regimybę.

Pavojus tas, kad mušdami gavę reikiamus parodymus, kaip kad Bubnelio atveju, MGB darbuotojai būna dezorientuoti. Banditas lieka laisvėje, o nekaltas suimamas.



*Būtiną kategorišką Lietuvos SSR Valstybės saugumo Ministro nurodymas nutraukti neteisingą praktiką, trukdančią sėkmingam darbui. Būtina priversti operatyvinius darbuotojus dirbti geriau.*

*Apie kariškių ir MVD bei MGB darbuotojų [įvykdytus] sovietinio teisėtumo pažeidimo faktus aš pranešiau specialiu pranešimu Lietuvos KP(b) CK 1948 m. rugpjūčio ir spalio mėnesiais. Lietuvos KP(b) CK rugpjūčio 27 d. priėmė specialų nutarimą.*

*MVD kariuomenės Lietuvos pasienio apygardos  
Karo prokuroras justicijos papulkininkis*

*S. Grimovičius [parašas]*

*1948 m. lapkričio 11 d.  
Nr. 005576*

*Ant rašto antspaudai: „Turi būti gražintas į Lietuvos KP(b) CK Ypatingojo sektoriaus Pirmą Dalį“  
ir „Visiškai slaptai. Lietuvos KP(b) CK Ypatingasis sektorius. 1948 m. lapkričio 12 d. Nr. 1627 ss“*

*MGB ataskaitos Centro komitetui, LYA, f. 1771, ap. 11, b. 283, l. 336–343. Originalas, versta iš rusų kalbos.*

**3 dokumentas. S. Grimovičiaus 1949 m. sausio 31 d. apžvalginis pranešimas apie partizanų kovos taktiką ir „sovietinio teisėtumo“ pažeidimus Lietuvos SSR suimant pasipriešinimo dalyvius**

**Vilnius**

**1949 m. sausio 31 d.**

*Visiškai slaptai  
Egz. Nr....*

*Apžvalginis pranešimas apie specialaus teistumo bylas ir apie sovietinio teisėtumo pažeidimus Lietuvos SSR 1948 m. IV ketvirtyje*

**1. Bendri duomenys**

*1948 m. ketvirtajame ketvirtyje MVD Lietuvos apygardos kariuomenės kariniai prokurorai Lietuvos SSR MGB davė sankcijas specialaus teistumo bylose suimti 923 žmones.*

*Suimtieji pagal įvykdytų nusikaltimų pobūdį skirstomi taip:*

*Veikiančių nac[ionalistinių] gaujų dalyviai – 102 žmonės*

*Rezervistai – 117 žmonių*

*Ryšininkai – 150 žmonių*

*Antisovietinio pagrindžio organizacijų dalyviai – 108 žmonės*

*Banditų rėmėjai – 218 žmonių*

*Vokiečių rėmėjai – 40 žmonių*

*1941 m. baltieji sukilėliai – 162 žmonės*

*Kiti – 26 žmonės*

*Iš viso: 923 žmonės.*



*Dėmesio verti šie duomenys apie suimtuosius:*

*Tarp suimtųjų 67 jaunuoliai ir merginos iki 18 metų. Iš jų 8 gaujų dalyviai ir 3 rezervistai, 14 ryšininkų, 24 antisovietinių nacionalistinių organizacijų dalyviai, 18 rėmėjų.*

*Tarp suimtųjų 135 merginos ir moterys. Iš jų 16 gaujų dalyvių, 53 ryšininkės, 13 antisovietinių nacionalistinių organizacijų dalyvių, 49 banditų rėmėjos, 4 – kitos.*

*Tarp suimtųjų 223 buožės, 432 vidutiniškai, 127 varguoliai, 88 tarnautojai, tarp jų 16 mokytojų, 18 darbininkų, 35 – kitų.*

*Suimtieji pradėjo mums priešišką kontrrevoliucinę veiklą: iki 1941 m. – 10 žmonių, nuo 1941 iki 1945 m. – 272 žmonės, nuo 1946 m. – 121 žmogus, nuo 1947 m. – 177 žmonės, nuo 1948 m. – 343 žmonės.*

## *2. Buožinių nacionalistinių gaujų papildymas ir verbavimo metodai*

*Gaujos papildomos asmenimis, išvengusiais trėmimo iš Lietuvos SSR, taip pat buožiniais ir priešiška Sovietų valdžiai nusiteikusiais elementais.*

*Suimtas buvęs veikiančios gaujos vadeiva Antanas Navickas, slapyvardžiu Vilkas, pasakė, jog banditų Kęstučio apygardos štabas nurodė į veikiančius būrius įtraukti išskirtinai patikrinus antisovietškai nusiteikusius arba prieš Sovietų valdžią nusikaltimus įvykdžiusius asmenis. Kartu [nurodyta] vykdyti propagandą ir agitaciją apdorojant gyventojus ir ypač jaunimą antisovietine dvasia; sudaryti rezervą ir paramos grupes (OS).*

*Kartu pažymėtina, kad tarp suimtų gaujų dalyvių, jų rezervo ir ryšininkų yra mums socialiai artimas tarpsluoksnis – varguoliai, samdiniai, darbininkai. Taigi: tarp suimtų banditų – 21 varguolis, 3 darbininkai, 1 tarnautojas, tarp rezervistų – 25 varguoliai, 5 tarnautojai, iš kurių 2 mokytojai, 2 darbininkai, tarp ryšininkų – 24 varguoliai, 11 tarnautojų, iš kurių 6 mokytojai.*

*Šie asmenys verbuojami priešiška veiklai įvairiais metodais, pagrindinis veiksnys – politinis tam tikros dalies žmonių atsilikimas.*

*Nacionalistinių gaujų dalyviai vykdo atkaklią agitaciją apie tai, kad tarp Sovietų Sąjungos ir JAV greitai kils karas, ir platina priešiškas žinias apie kolūkius.*

*Kai kurie gyventojai tuo tiki ir stoja į kovą su Sovietų valdžia.*

*Pavyzdžiui, Petras Raugalas, 1914 m. gimimo, pradinio išsilavinimo, valstietis varguolis, iki 1940 m. turėjęs 4,78 ha žemės, prie Sovietų valdžios gavo 5 ha žemės, turi arklių, karvę ir 2 kiaules, Biržų vlsč. Jagaudžių kaimo gyventojas, suimtas už aktyvų gaujos rėmimą, pasakė: „Iš pradžių banditams padėdavau jų bijodamas, vėliau jais patikėjau ir dabar tikiu, kad prie Sovietų valdžios visus valstiečius „suvarys“ į kolūkius, kaip Rusijoje. Kolūkiuose nėra laisvės, visą derlių atims valstybė, kolūkiečiui netgi neduoda arklio asmeniniams reikalam“.*

*Tuo tarpu apie nacionalistinių gaujų planus nežino; visą laiką dirba savo ūkyje, Sovietinėje Armijoje dėl sveikatos netarnavo.*

*Į užduotus jam klausimus Raugulis [Raugalas?] atsakė, kad „arti jų kaimo kolūkio nėra ir į jų kaimą niekas iš sovietinio partinio aktyvo neatvažiuodavo ir kolūkio organizavimo klausimais nekalbėjo“.*

*Tiki, kad karas tarp JAV iš vienos pusės ir SSRS iš kitos neišvengiamas ir tuo pat metu apgailestauja, kad jei į Lietuvą grįš buržuazinė santvarka, tai buožė iš jo atims 5 ha žemės, kaip atėmė 1941 m. Lietuvą okupavus vokiečiams.*

*Suimtas gaujos ryšininkas Antanas Šimėnas, 1931 m. gimimo, nepartinis, valstietis varguolis, tardomas pareiškė: „Aš sovietų valdžios nekenčiu ir nutariau visą gyvenimą skirti kovai su ja“.*



Pradėjus aiškintis, kodėl jis, Šimėnas, nusiteikęs prieš Sovietų valdžią, išaiškėjo, kad jis ilgą laiką gyveno ir samdiniu dirbo pas kunigą ir buožę, kurie ilgai jį apdorojo antisovietine dvasia, [teigdami], kad jei Lietuva išsivaduos iš rusų, tai gyvenimas bus geras. Jis, Šimėnas, visiškai nieko nežino apie komjaunimą ir niekas su juo apie Sovietų valdžios užduotis nekalbėjo.

Suimtas rezervinės grupės dalyvis valstietis varguolis Kazys Alekna pasakė, kad jis „įstojo į gaują patikėjęs banditų vadeiva Lokiu, jog greitai bus karas ir Sovietų Sąjunga bus sutriuškinta, o buržuazinei santvarkai įsigalėjus Lietuvoje jam, Aleknai, už pagalbą banditams duos nuosavybėn didelį gabalą žemės ir gerą tarnybą“.

— — — —

Nacionalistinių gaujų vadeivos daug dėmesio skiria inteligentų verbavimui.

Dėl 1948 m. pabaigoje suimto Jurkšaičio nustatyta: Juozas Jurkšaitis, 1906 m. gimimo, iš tarnautojų šeimos, Vokietijos ir SSRS karo pradžioje buvo sukilėlių būryje ir dalyvavo suimant sovietinius piliečius. Išlaisvinus Lietuvą nuo vokiečių grobikų, bijodamas būti suimtas už buvusią veiklą, pradėjo slapstytis miške ir greitai susisiekt su grupe ginkluotų banditų.

1947 m. pabaigoje jis užmezgė ryšį su Kęstučio apygardos štabo dalyviais ir gavo užduotį Šilutės ir gretimose apskrityse sukurti antisovietinę organizaciją. 1948 m. vasarą jis išgalvota pavarde įsitaisė dirbti sandėlininku Šilutės kelių eksploatavimo ruože ir tris mėnesius antisovietine dvasia apdorojo iki 45 žmonių, parengęs juos verbuoti į antisovietinę organizaciją, taip pat sudarė jos štabą. Kaip verbavimo metodą jis naudojo draugiškų ryšių nustatymą su asmenimis iš inteligentų, kurie prieš Sovietų valdžią buvo susiteršę ankstesniu savo elgesiu. Susitikęs su jais Jurkšaitis antisovietinėmis temomis kalbėjo laisvai ir nebijodamas būti išduotas. Išsakydamas šmeižikiškus prasimanymus apie Sovietų vyriausybės politiką, siekė, kad pokalbio dalyvis pritartų jo antisovietinėms pažiūroms, tuo pat metu platino iš gaujos štabo gaunamus antisovietinius laikraščius ir atsišaukimus bei rinko pinigus jų leidybai.

Ta aplinkybė, kad Jurkšaitis antisovietinei organizacijai parinkdavo asmenis, apjuodintus ankstesnėje veikloje, netrukdė jam, užimančiam palyginti žemą tarnybinę padėtį, verbuoti asmenis, pasiekusius aukštesnę tarnybos pakopą. Tarp kitko, jis į antisovietinę veiklą įtraukė kelių eksploatavimo ruožo viršininką Staškauską, vyresnįjį inžinierių Stučinską, buhalterį Gedeminą. Verbavimo darbui taip pat netrukdė intelektualinis skirtumas tarp jo ir tų, kuriuos jis verbavo. Tarp užverbuotųjų buvo 4 mokytojai.

Jurkšaičio platinami antisovietiniai laikraščiai, kuriuose visada buvo pilna išgalvotų pranešimų apie greitą karą, palengvino jam [galimybę] įtraukti žmones į organizaciją. Kai kuriuose straipsniuose gyventojai buvo gąsdinami padariniais, kurie ateityje laukia žmonių, nedalyvaujančių kovoje su Sovietų valdžia.

Šis gąsdinimo metodas, ko gero, yra stipriausias stimulus įtraukiant į antisovietines organizacijas ir gaujas nepastovius žmones.

Tardant Jurkšaičio užverbuotus žmones išaiškėjo, kad jie visi su nedidelėmis išimtimis tarnavo Sovietinėse organizacijose ir įstaigose ir tarsi vykdė savo pareigas nepriekaištingai. Kita vertus, juos slėgė jų darbas Sovietų valdžios naudai, jie tarsi jautėsi kalti prieš nacionalistinę pogrindį. Jurkšaitis, pasinaudodamas šia aplinkybe, ir verbavo gąsdindamas galimu susidorojimu už veiklą Sovietų valdžios naudai.

— — — —

Gaujos taip pat pasipildė iš legalizavusiųjų banditų. Pavyzdžiui, suimtieji Žikas – buožė, mokytojas, Aniulis – varguolis valstietis, Jacis – varguolis valstietis, Dabrovolskas – iš darbi-



ninkų, Getulis – iš tarnautojų, anksčiau buvo gaujose. Po legalizacijos 1948 m. vėl įstojo į gaują.

Gaujos pasipildo taip pat asmenimis, įvykdžiusiais kokį nors nusikaltimą. Pavyzdžiui, Valeras Robanauskas 1948 m. įstojo į gaują bijodamas atsakomybės už pil. Berano nužudymą, kurį įvykdė per jų abiejų muštynes.

Juozas Deveinis perėjo į pogrindį, paskui įstojo į gaują bijodamas atsakomybės už darbo geležinkelyje metu įvykdytą tarnybinį nusikaltimą.

Būdingu įtraukimo į rėmimo veiklą pavyzdžiu gali būti toks faktas: 1948 m. balandį ginkluotos gaujos vadeiva slaptyvardžiu Tankistas užėjo į varguolio Vlado Žukausko namą ir pasiūlė jam važiuoti į Krasnojarsko kraštą, į Igarkos gyvenvietę pas jo ištremtą žmoną ir ją parvežti į Lietuvą.

Žukauskas susidomėjo tokia ekspedicija, sutiko ir iš bandito gavęs 6000 rb 1948 m. rugsėjį lėktuvu išskrido į Krasnojarską, paskui laivu spalio pradžioje atvyko į Igarką. Toliau, kaip pasakojo Žukauskas, jis susirado bandito žmoną ir jai perdavė vyro pavedimą. Tačiau bandito žmona pas vyrą grįžti atsisakė, remdamasi tuo, kad ji gyvena gerai, ramiai, dirba įmonėje, gauna atlyginimą, turi savo butą, vaikšto į kiną bei teatrą ir važiuoti atgal nenori. Žukauskas paliko jai 1500 rb, grįžo atgal ir nuo to laiko remia gaują.

— — — —

Nacionalistinis pogrindis toliau kuria rezervines grupes ir įvairias antisovietines organizacijas, o joms vadovauti skiria užkietėjusius banditus. Suimtas gaujos vadeiva Antanas Novickas pasakė, kad 1948 m. liepos pradžioje jis Kęstučio apygardos štabo nurodymu buvo paskirtas OS rajono viršininku. Į jo pareigas įėjo nac[ionalistinių] organizacijų sudarymas ir vadovavimas joms Šiaulių aps. Kurtuvėnų, Padubysio, Šiaulių ir Gruzdžių valsčiuose.

Aktyvią nacionalistinio pogrindžio veiklą įtraukiant gyventojus į ginkluotus būrius, rezervą ir rėmimo veiklą patvirtina tai, kad iš IV ketvirtyje suimtųjų 343 žmonės pradėjo priešišką veiklą prieš Sovietų valdžią tik 1948 m. Iš jų 28 žmonės [buvo] ginkluotų gaujų dalyviai, 44 – rezerve, 64 – ryšininkai, 49 – an[tisovietinių] grupių dalyviai, 158 – banditų rėmėjai.

— — — —

### 3. Priešo nuotaikos, metodai ir taktika

Iš duomenų, taip pat iš suimtųjų parodymų matyti, kad banditų nuotaika prasta; padidėjo moralinis pakrikimas – girtuoklystės, vietos gyventojų plėšimas, merginų ir moterų prievartavimas. Anksčiau banditai turėjo viltį ir planų tikėdamiesi greito karo tarp JAV ir SSRS, buvo vykdomi mokymai ir rengiamasi kovai su Sovietų valdžia, o šiuo metu – depresija.

Gaujos dalyvis Alfonsas Petrauskas davė parodymus: „Pastaruoju metu tarp ginkluotų gaujų dalyvių pradėjo smarkiai blogėti drausmė. Pasitaikė, kad kai kurie eiliniai banditai atsisakė vykdyti gaujų vadų užduotis“.

Gaujos dalyvis Beržinskas davė parodymus: „Gaujų moralinė būklė prasta. Eiliniai banditai prarado tikėjimą kovos sėkme. Gyventojai daugiausia palaiko banditus bijodami susidorojimo. Gaujos pasipildo mažai. Banditai nenusiginkluoja bijodami atsakomybės už įvykdytus nusikaltimus, be to, eiliniai banditai abejoja legalizacijos įstatymu. Gaujų vadeivos tai slepia“. 1948 m. gruodžio 25 d. suimtas banditas Vladas Mataitis, vadovavęs Karbonuso (?) banditų grupei, pasakė, kad banditai nenusiginkluoja tikėdamiesi greito karo tarp JAV ir SSRS ir dar todėl, kad „banditų vadai beveik kasdien agituoja gaujų dalyvius teigdami, jog Sovietų valdžios organai apgaudinėja banditus pareikšdami, kad atleidžia jiems nusikaltimus, jei le-



galizuosis. Gaujos vadeiva Bite pateikdavo legalizavusių suimtųjų pavyzdžius. Be to, patys banditai, praleidę gaujoje kelerius metus ir nužudę po keletą sovietinių partinių aktyvistų, taip pat tuo netiki. Aš ir kiti banditai tikėjome Bite, [teigiančiu], kad kiekvienas banditas bus nukankintas kalėjime. Todėl banditai nepadedą ginklų“.

Banditas Juozas Davaitis davė parodymus: „Aš nesilegalizavau todėl, kad gaujos vadeiva Grafas grasino gaujos dalyviams ne tikta už legalizaciją, bet net ir už kalbas apie ją“.

Šiuos grasinimus gaujų vadeivos praktiškai įvykdo taip: už bandito Garbskio legalizavimąsi jo visa šeima buvo sunaikinta. [...]\*

Atkakliai slėpdami nuo eilinių dalyvių Lietuvos SSR vyriausybės kreipimosi dėl legalizacijos galiojimą, gaujų vadeivos kartu pasinaudoja šiuo kreipimusi kadrams išsaugoti. Pavyzdžiui, 1948 m. gruodį buvo suimti legalizavęsi banditai – buožė Petras Sukauskas, jo brolis buožė Jonas Sukauskas ir Antanas Purniškis. Pastarieji gaujos vado nurodymu legalizavosi norėdami išsaugoti jėgas ir ginklus ginkluotam sukilimui. Legalizuodamiesi neatidavė, o paslėpė 2 pistoletus, 2 vokiškus šautuvus ir rankinį kulkosvaidį. Tokių pat gaujos vado direktivą gavo 10 kitų banditų.

Suimtas banditas rezervistas buožė Jonas Pautėnas pasakė: „Mūsų rezervinei grupei vadovavo banditas Juozas Konopka, kuris viename iš mūsų grupės susirinkimų pareiškė, kad jei rezervinė grupė bus sutriuškinta, tai jis legalizuosis, kad išsisaugotų, vėliau kilus kokiam nors kariniam įvykiui vėl išeis į gaują ir toliau kovos su Sovietų valdžia“.

Gyventojai, tarp jų ir banditų rėmėjai, vis labiau įsitikina, kad gaujų dalyviai juos apgauldinėja, ir pradeda [jiems] priešintis. Tuo įsitikina ir patys gaujų dalyviai; tai juos veikia demoralizuojamai.

Pavyzdžiui, Jonas Ožeraitis, būdamas gaujoje nuo 1945 m. ir būdamas gaujos vadeiva, įvykdė 7 nužudymus ir daug valstiečių apiplėšė. 1948 m. jis išėjo iš gaujos, įsigijo dokumentus kita pavarde ir įsitaisė Vilniaus vairuotojų mokykloje, kur ir buvo suimtas. Kaip aiškina Ožeraitis, jo išėjimą iš gaujos lėmė tokios aplinkybės. 1948 m. liepą jis kartu su kitais banditais naktį atėjo į Kauno aps. Piskutiškių (?) kaimą norėdami apiplėšti valstiečius. Priartėjęs prie valstiečio Nikitos Fedotovo namo lango ir elgdamasis pagal patikrintą plėšimo metodą, Ožeraitis pareikalavo atidaryti duris, kitu atveju grasino susidoroti. Fedotovas tyliai pasislėpė už lango su šautuvu. Kai Ožeraitis automatu išmušė langą ir į jį lindo, Fedotovas iššovė iš šautuvo ir sužeidė banditą į ranką bei veidą. Paskui banditai atsitraukė, apšaudė namą ir sužeidė Fedotovą.

Pasveikęs Ožeraitis, kaip jis aiškina, įsitikinęs tuo, kad gyventojai nepadedą, į gaują negrįžo ir jo vadovaujama gauja pakriko.

Būdinga tai, kad dauguma valstiečių, kovojančių su banditais, bijodami jų susidorojimo nuo Sovietų valdžios organų slepia savo aktyvią pagalbą MGB organams ir stengiasi šiuos girtinus poelgius laikyti didelėje paslapyje.

Anksčiau minėtas valstietis Fedotovas, sužeidęs gaujos vadeivą, padarė didelį darbą, tačiau apie tai valdžios organams nepranešė bijodamas banditų. Jo žmona labai nenoriai pasakojo šį epizodą.

Arba kitas faktas: 1948 m. spalį suimtas Justinas Gricius buvo įtariamas palaikęs ryšius su banditu Baliku. Tardomas jis tai atkakliai neigė ir tik neseniai pasakė, kad banditą Baliką

\* Toliau – neaiškos prasmės sakiny, jog galima tariamai nusiginkluoti laukiant karo. Red.



jis nužudė 1948 m. spalio 3 d., nes jį slėgė ryšiai su juo ir jis žinojo, kad anksčiau ar vėliau turės už tai atsakyti. Nužudęs banditą, jis apsisaugojo nuo šio pavojaus, tačiau du mėnesius nekalbėjo apie šį nužudymą bijodamas būti paleistas ir patekti į banditų rankas. Bandito nužudymo faktas buvo patvirtintas.

— — — —

Kaip buvo pažymėta anksčiau, banditai pakeitė savo elgesį su buožėmis, bijodami sukompromituoti buožę lankydamiesi jo namuose.

Suimtas banditas P. Arlauskas pasakė: „Gaujoje esu nuo 1946 m. 1946 m. gaujos vadeivos nurodė remtis buože, turtingu vidutinioku ir raštingais žmonėmis ir per juos vykdyti agitaciją tarp gyventojų apie greitą valdžios pasikeitimą, prieš tuos, kurie Sovietų valdžiai aktyviai padeda vykdyti teroro aktus, kartu laikyti baimėje likusius gyventojus, įtraukiant [juos] į pagalbos teikimą.

1948 m. gaujų vadų nurodymai tokie: ryšį palaikyti tik su varguoliais ir vidutiniais ūkiais, su buožėmis jokių reikalų neturėti, nors jie ir palaikytų gaują“.

Suimtas banditas Mataitis pasakė, kad 1948 m. rudenį banditai savo susirinkime aptarinėjo klausimą, kur įrengti bunkerius, ir nutarė juos įrenginėti vidutinioko ir varguolio ūkiuose, nes juos mažiau lanko partinis sovietinis aktyvas ir MVD bei MGB darbuotojai.

Norėdami dezorientuoti MGB organus, gaujų vadai nurodė užslaptinti aktyvių rėmėjų butus bei slaptus butus dažnai lankydami greta gyvenančių valstiečių namus. Šitaip kompromituojami kaimynai ir tikimasi, jog jie tylės [ir nieko nesakys] apie aktyvaus gaujos rėmėjo ar ryšininko veiklą.

Tarp dalies eilinių banditų pastebimas nusiminimas, drausmės pairimas ir moralinis pakrikimas, o tarp organizacijos viršūnių vadų ir štabų vadovaujančių darbuotojų, žiauriai nenkenčiančių Sovietų valdžios, ir toliau pastebima aktyvi veikla.

Apygardų štabai parengia ir spausdina daug įvairių instrukcijų ir įsakymų, kurie platinami tarp Lietuvos gyventojų tam atvejui, jei kiltų karas; juose raginama naikinti mūsų partijos ir vyriausybės vadovus.

Gaujų vadai atlieka didelį darbą sudarydami rezervines grupes, antisovietines nacionalistines OS organizacijas; tą darbą dirba tarp jaunimo mokyklose, gimnazijose, universitetuose.

Dėl kai kurių gimnazijų, mokyklų, universitetų direktorių, taip pat kai kurių komjaunimo ir partinių organizacijų neapdairumo, nerūpestingumo ir bolševikinio budrumo sumažėjimo nac[ionalistiniam] pagrindžiui pastaruoju metu pavyko tarp besimokančių gyventojų įdiegti daug įvairių antisovietinių organizacijų.

#### 4. Kova dėl jaunimo

Didžiuliai Lietuvos SSR politiniai, ūkiniai, kultūriniai laimėjimai smarkiai smogė nac[ionalistiniam] pagrindžiui. Nerasdami daug rėmėjų tarp pagyvenusių žmonių, kurie blaiviai vertina bolševikų partijos pergalę, gaujų vadai deda viltis į jaunimą naudodamiesi jų politiniu ir gyvenimišku nesubrendimu, religiniu fanatizmu ir romantiniais pomėgiais.

Dėl nepakankamo darbo su jaunimu apylinkėse banditams pasiseka į savo pusę patraukti tam tikrą jaunimo dalį, ypač nepilnamečius.

Verbavimo priešiška veikla metodai nesudėtingi.

1947 m. Ukmergės gimnazijoje buvo atskleista pagrindinė nacionalistinė organizacija ir suimta 12 dalyvių. Šis atvejis netapo pamoka gimnazijos direkcijai. Po to [įvykio] gimnazijo-



je jokio rimto politinio darbo nebuvo vykdoma, o 1948 m. liepą 6–7 klasių mokiniai Pusvaškis, 1933 m. [gimimo], ir Michalanglas, 1931 m. [gimimo], nurodžius banditams organizavo naują antisovietinę organizaciją, į ją įtraukė vis naujus gimnazistų sluoksnius ir perėjo prie teroristinės veiklos.

Užklausus gimnazijos direktorių, kodėl nebuvo vykdomas joks darbas, pastarasis atsakė: „Mes nežinojome, kad dėl to galima ir reikia vykdyti kokį nors darbą“.

Panaši organizacija gyvavo Kauno vals[tybiniame] universitete, vadinosi „aktyvus Suvalkijos jaunimo grupė“. Suimtieji pareiškė, kad su jais komjaunimo organizacija jokio darbo nedarbo, o banditai nuolat į Universitetą siuntė antisovietinius laikraščius ir atsišaukimus.

Kaimo jaunimas yra stipriai veikiamas buržuazinių nacionalistų, jie susitikus vakarėliuose, bažnyčioje apdorojami antisovietine dvasia.

Tarp mokyklose veikusių antisovietinių organizacijų dalyvių dauguma yra buožių vaikai ir [jie] dėl savo priešiško nusiteikimo Sovietų valdžios atžvilgiu noriai stojo į tas organizacijas ir joms vadovavo. Pavyzdžiui, suimta pagrindinės organizacijos dalyvė buožės duktė Angelė Bagdanaitė, 1934 m. [gimimo], mokėsi mokytojų seminarijos pirmame kurse. Turėjo ryšį su banditu Kugiu. Vykdydama banditų užduotį susisiekė su pagrindžio organizacija, padėjo leisti antisovietinius atsišaukimus, rengėsi vykdyti teroro aktus.

Nustatyta, kad buržuaziniai nacionalistai, pasinaudodami sportinio darbo silpnumu, pritraukia prie savęs jaunimą organizuodami įvairius žaidimus.

1948 m. spalį už banditų stovyklos lankymą buvo sulaikytas iš varguolių kilęs Martukas. Jis neneigė, kad buvo lankęs banditų stovyklą, tačiau aiškina, kad į stovyklą ėjo žaisti tinklinio, be to, ėjo ne vienas, o su visu kaimo jaunimu.

Patikrinus ši aplinkybė pasitvirtino. Banditė Zoja Janculevičiūtė davė parodymus, jog gaujų vadai bando jaunimą įtraukti į įvairius banditų organizuotus žaidimus, verbuodami juos priešišškai veiklai.

## 5. Sovietinio teisėtumo pažeidimai

Lietuvos KP(b) CK 1948 m. rugpjūčio 27 d. nutarimas „Dėl tolesnės kovos su teisėtumo pažeidimais Respublikoje priemonių“, įpareigojantis įvesti griežčiausią tvarką ir sustiprinti drausmę tarp LSSR MGB darbuotojų, vykdomas nepatenkinamai.

Pasitaiko didelių sovietinio teisėtumo pažeidimų, be to, kai kurie MGB Apskričių skyrių Viršininkai šiuos atvejus bando nuslėpti nuo MGB vadovybės ir partinių organų, kaltininkų nebaudžia; taip jie nepadedą stiprinti drausmės, o ją silpnina, griaua MGB organų autoritetą ir nepadedą panaikinti įstatymo pažeidimų. Vien 1948 m. gruodžio mėn. nustatyti šie sovietinio teisėtumo pažeidimo atvejai, įvykdyti MGB darbuotojų.

1. MGB Kretingos aps. Kartenos ir Darbėnų valsčių poskyriuose iki pat pastarojo mėto šiurkščiai pažeidinėjamas VKP(b) CK ir SSRS LKT 1938 m. spalio 17 d. nutarimas. MGB Kretingos AS vadovybė (MGB AS vir[šininkas] majoras Vichrejevas) žinojo apie tuos sovietinių įstatymų iškraipymus, tačiau nesiėmė jokių priemonių ne tik nubausti kaltininkus, bet ir užkirsti kelią vykdomai netvarkai.

1948 m. gruodžio 4 d. MGB Kartenos VP išsikvietė, paskui be pagrindo sulaikė Vladą Balsevičių, Igno, 1927 m. gimimo, [kilusį] iš vidutinių valstiečių. Kitą dieną tardymo metu MGB VP Balsevičių mušė j. leitenantas Bilevičius ir liaudies gynėjas Trakis. Iš Trakio pasiaiškinimo aiškėja, kad jis Balsevičių mušė guminiu batu įsakius j. leitenantui Bilevičiui.



Tame pat MGB VP 1948 m. gruodžio 4 d. buvo mušamas sulaikytas Aksaveras Valatka, s. Magdelenos, 1926 m. gimimo, [kilęs] iš valstiečių varguolių. Mušamas jis pateikė išsigalvotus parodymus apie tariamą savo ryšį su nac[ionalistine] gauja, kurių vėliau atsisakė. Tardė Valatką vyr. leitenantas Zakrasnianas.

MGB Darbėnų VP nuolat be pagrindo sulaiko piliečius ir ilgai juos laiko prie MGB VP. Sulaikytieji laikomi nepritaikytose šiems tikslams daržinėse ir minta vien perduodamu maistu.

1948 m. lapkričio 3 d. MGB Darbėnų valsčiaus poskyrio darbuotojai be pagrindo sulaikė mokytoją Jadvygą Lisovskaitę, d. Alekso, ir neteisėtai suimtą laikė iki 1948 m. lapkričio 18 d. Sankcija suimti ją nebuvo duota. Turimais duomenimis, būdama suimta Lisovskaitė MGB Darbėnų VP buvo išprievartauta ir smarkiai sumušta. MGB AS darbuotojai bandė nuslėpti šį atvejį. Pagal mano pranešimą Valstybės saugumo Ministras į apskritį komandiravo spec. brigadą sov[ietinių] įstatymų pažeidimų faktams tirti.

2. MGB Klaipėdos aps. Endriejavo VP oper[atyvinis] įgaliotinis Karzovas 1948 m. spalio 21 d. neteisėtai suėmė varguolį valstietį Steponą Jankų, s. Petro, Marijoną Alsienę, d. Antano, ir Barborą Aukštikalnienę, d. Kazio.

Pažeisdamas įstatymą Karzovas juos suimtus laikė 6 paras ir mušė. Sankcija suimti nurodytus asmenis nesant pagrindo nebuvo duota.

3. Soc[ialistinių] teisėtumą kartais pažeidžia ir kai kurie MGB Kėdainių AS darbuotojai. 1948 m. lapkričio 15 d. MGB Ariogalos valsčiaus poskyrio oper[atyvinis] įgaliotinis j. leitenantas Kilbukovas iškvietė apklausti kaip liudytoją Joną Gaižauską, s. Alekso, 1893 m. gimimo, turintį tris valstybinius apdovanojimus.

Kilbukovas per apklausą Gaižauską mušė geležine liniuote per veidą už tai, kad šis tarsi neteisingai liudijo. Paskui Kilbukovas numovė Gaižauskui kelnes ir vėl mušė ta pačia metaline liniuote, o vėliau 3 dienas laikė jį suimtą.

Lapkričio 18 d. Gaižauskas, neišlaikęs Kilbukovo pasityčiojimų, iš suėmimo pabėgo ir atvyko į MGB Kėdainių AS, prašydamas nutraukti tolesnį tyčiojimąsi iš jo.

Šis šiurkštus sovietinio teisėtumo pažeidimo faktas, be nukentėjusio Gaižausko, patvirtintas teismo medicinos eksperto aktu ir paties j. leitenanto Kilbukovo (Kilbukovui numatyta 20 parų arešto).

4. Nepaisant MVD L[ietuvos] P[asienio] A[pygardos] K[arinės] P[rokuratūros] daugkartinių pranešimų Lietuvos SSR MGB, Varėnos AS (MGB AS viršininkas majoras Vukolovas) neteisėta praktika laikyti suimtus be prokuroro sankcijos kartoja.

1948 m. spalio 22 d. buvo sulaikytas Vaclovas Gecevičius, s. Severo, kuris be karinio prokuroro sankcijos buvo laikomas 11 dienų.

Tą pačią dieną MGB Trakų AS sulaikė Bronę Karpušytę, d. Onos, kuri buvo perduota MGB Varėnos AS; ten ji taip pat buvo laikoma be karinio prokuroro sankcijos iki 1948 m. lapkričio 1 d.

5. 1948 m. lapkričio mėn. MGB Klaipėdos AS liaudies gynėjų būrio vadas leitenantas Charinas girtas įsiveržė į mokytojos, valsčiaus tarybos deputatės Julijos Konstantinovnos Pakalnienės, 1903 m. gimimo, butą ir grasindamas ginklu ją išprievartavo. MGB valsčiaus poskyrio darbuotojai bandė „užgniaužti“ šį reikalą ir iš Pakalnienės paėmė raštelį, kad ji apie šį atvejį niekam nepraneš.

Aiškinamės.



Reikia pažymėti, kad priemonės, kurių LSSR MGB imasi prieš kaltininkus – drausminiai suėmimai arba atleidimas iš organų, yra nepakankamos.

#### 6. Kiti klausimai

a) Po 1948 m. vasarą vykdyto banditų ir banditų rėmėjų šeimų iškėlimo iš Lietuvos dalis turėjusių būti iškeltų išvengė iškėlimo. Šiuo metu, konfiskavus jų turtą, šie žmonės neturi aiškaus užsiėmimo, gyvena legaliai ar pusiau legaliai. Ši žmonių kategorija traukia į gaujas.

Vietiniai organai nieko nedaro, kad legalizuotų šiuos žmones, ypač tremtinių vaikus, juos įdarbintų.

b) Tarp MGB Ukmergės AS darbuotojų įsigalėjo ne visai teisinga praktika „gyvų banditų neimti“. Operatyvinių darbuotojų nuomone, „nužudyta tiek tai banditų skamba geriau negu paimta į nelaisvę“.

MGB AS IV ketvirtyje suėmė 4 banditus, iš jų du sužeistus, kiti banditai buvo sunaikinti.

Mes įsivaizduojame, kaip sunku nustatyti oper[atyvinių] darbuotojų ir kariuomenės elgesio su banditais normas, bet šis klausimas turi didelę reikšmę siekiant sėkmingai kovoti su gaujomis.

Pirma, banditai žino, kad bus sunaikinti, ir kritiškiausiais momentais nepasiduoda, kartu didina mūsų aukas.

Antra, paimti į nelaisvę banditai galėtų mums padėti pagauti kitus gaujų dalyvius, ryšininkus ir aktyvius banditų rėmėjus. Pavyzdžiui, 1948 m. lapkritį MGB Ukmergės AS paėmė į nelaisvę banditą Bėrį ir jam parodžius buvo atidaryti 3 banditų bunkeriai, kuriuose sunaikinta 18 banditų.

Taigi reikia skatinti ne tik už bandito sunaikinimą, bet ir už bandito paėmimą į nelaisvę kaip „liežuvio“.

#### Išvados ir pasiūlymai

1. Nacionalistinio pagrindžio vadai bando sustiprinti susvyravusių moralinę ginkluotų gaujų būklę papildydami jas aršiais Sovietų valdžios priešais – buožėmis, taip pat patikrintais priešais mūsų atžvilgiu nusiteikusiais žmonėmis.

Mūsų organų užduotis yra ryžtingai ir veikliai dirbti siekiant demoralizuoti gaujas. Tarp kitko, būtina aiškinti legalizavusiųjų banditų suėmimo priežastis ir kad Lietuvos SSR Vyriausybės kreipimasis tebegalioja. Būtina legalizuoti išvengusius iškėlimo asmenis.

2. Nacionalistinių gaujų vadams pavyko įkurti antisovietinius lizdus daugelyje mokyklų, gimnazijų, universitetų ir daug jaunimo įtraukti į aktyvų rėmimą, kartais ir į teroristinę veiklą.

Yra užduotis skubiai vykdyti priemones siekiant jaunimą atitraukti nuo buožių nacionalistų įtakos.

Būtina reikalą sutvarkyti taip, kad už neatidumą, nerūpestingumą, budrumo praradimą ir masinio politinio darbo susilpninimo atvejus, dėl kurių priešui pasisektų įkurti antisovietinius lizdus, asmeniškai būtų pareikalauta [atsakomybės] iš administracijos ir gimnazijų, universitetų, kursų partinių ir komjaunimo organizacijų vadovų bei Lietuvos KP(b) valsčių ir rajonų komitetų.

3. Nacionalistinio pagrindžio vadai daug dėmesio skiria merginų ir moterų įtraukimui į aktyvią rėmimo veiklą. Kartu įvairiais provokaciniais būdais į priešišką veiklą įtraukia inteligentus, mokytojus ir kolūkiečius.



Reikia rimtai dirbti tarp moterų, gyventojams skaityti pranešimus ir paskaitas, taip pat vietinėje spaudoje parodyti mūsų priešų klastingus metodus ir skatinti gyventojus, kad mūsų organams padėtų kovoti su nac[ionalistinėmis] gaujomis.

Justicijos papulkininkis S. Grimovičius [parašas]

Išs[pausdinta] 4 egz.

1 egz. LKP(b) CK

2-as LSSR MGB

3-ias SSRS V[yriausiajai] K[arinei] P[rokuratūrai]

4-as K[arinės] P[rokuratūros] bylai

Maš[ininkė] V. K.

1949 m. sausio 31 d.

Vilnius\*

Visiškai slapta

**Duomenys apie Lietuvos SSR 1948 m. IV ketvirtyje suimtuosius už kontrrevoliucinius nusikaltimus**

|                               | Vei-<br>kiančių<br>gaujų<br>dalyviai | Rezer-<br>vistai | Ryši-<br>ninkai | Pogr.<br>organi-<br>zacijų<br>dalyviai | Vokie-<br>čių<br>rė-<br>mėjai | 1941–<br>1943 m.<br>baltieji<br>banditai | Rė-<br>mėjai | Šnipai<br>diver-<br>santai | Nepra-<br>nešėjai | Kiti | Iš<br>viso |
|-------------------------------|--------------------------------------|------------------|-----------------|----------------------------------------|-------------------------------|------------------------------------------|--------------|----------------------------|-------------------|------|------------|
| Iš viso                       | 102                                  | 117              | 150             | 108                                    | 40                            | 162                                      | 218          | 5                          | 3                 | 18   | 923        |
| Iš jų: pagal amžių            |                                      |                  |                 |                                        |                               |                                          |              |                            |                   |      |            |
| iki 16 metų                   | 1                                    | –                | 3               | 3                                      | –                             | –                                        | –            | –                          | –                 | –    | 7          |
| iki 18 metų                   | 7                                    | 3                | 11              | 21                                     | –                             | –                                        | 18           | –                          | –                 | –    | 60         |
| per 50 metų                   | –                                    | –                | –               | –                                      | –                             | 3                                        | 28           | –                          | –                 | 1    | 32         |
| Moterų                        | 15                                   | 1                | 53              | 13                                     | –                             | –                                        | 49           | –                          | –                 | 4    | 135        |
| VKP(b) narių                  | –                                    | –                | –               | –                                      | –                             | –                                        | –            | –                          | –                 | –    | –          |
| VLKJS narių                   | –                                    | 1                | –               | –                                      | –                             | –                                        | –            | –                          | –                 | –    | 1          |
| Buožių                        | 37                                   | 24               | 30              | 14                                     | 5                             | 48                                       | 61           | 2                          | –                 | 2    | 223        |
| Vidutiniokų                   | 39                                   | 56               | 74              | 56                                     | 13                            | 74                                       | 112          | 1                          | 1                 | 6    | 432        |
| Varguolių                     | 21                                   | 25               | 24              | 5                                      | 4                             | 20                                       | 28           | –                          | –                 | –    | 127        |
| Kolūkiečių                    | –                                    | –                | –               | –                                      | –                             | –                                        | –            | –                          | –                 | –    | –          |
| Tarnautojų                    | 1                                    | 5                | 11              | 23                                     | 14                            | 6                                        | 4            | 1                          | 2                 | 5    | 72         |
| Mokytojų                      | –                                    | 2                | 6               | 3                                      | 1                             | 1                                        | 3            | –                          | –                 | –    | 16         |
| Darbininkų                    | 3                                    | 2                | 1               | 2                                      | 3                             | 2                                        | 4            | –                          | –                 | 1    | 18         |
| Kitų                          | 1                                    | 3                | 4               | 5                                      | –                             | 11                                       | 6            | 1                          | –                 | 4    | 35         |
| Lietuvių                      | 98                                   | 117              | 150             | 108                                    | 34                            | 161                                      | 201          | 2                          | 3                 | 8    | 882        |
| Suimtieji įvykdė nusikaltimų: |                                      |                  |                 |                                        |                               |                                          |              |                            |                   |      |            |
| iki 1941 m.                   | –                                    | –                | –               | –                                      | –                             | –                                        | –            | 4                          | –                 | 6    | 10         |
| 1941–1945 m.                  | 34                                   | 14               | 9               | 5                                      | 40                            | 162                                      | 7            | 1                          | –                 | –    | 272        |

\* Pranešime daug pabraukimų. Tai tikriausiai daryta A. Sniečkaus. Red.



## Lentelės tęsinys

|         | Vei-<br>kiančių<br>gaujų<br>dalyviai | Rezer-<br>vistai | Ryši-<br>ninkai | Pogr.<br>organi-<br>zacijų<br>dalyviai | Vokie-<br>čių<br>rė-<br>mėjai | 1941–<br>1943 m.<br>baltieji<br>banditai | Rė-<br>mėjai | Šnipai<br>diver-<br>santai | Nepra-<br>nešėjai | Kiti | Iš<br>viso |
|---------|--------------------------------------|------------------|-----------------|----------------------------------------|-------------------------------|------------------------------------------|--------------|----------------------------|-------------------|------|------------|
| 1946 m. | 16                                   | 32               | 29              | 20                                     | –                             | –                                        | 24           | –                          | –                 | –    | 121        |
| 1947 m. | 24                                   | 27               | 48              | 34                                     | –                             | –                                        | 41           | –                          | 3                 | –    | 177        |
| 1948 m. | 28                                   | 44               | 64              | 49                                     | –                             | –                                        | 146          | –                          | –                 | 12   | 343        |

Justicijos papulkininkis S. Grimovičius [parašas]

1949 m. sausio 31 d.

Vilnius

LKP(b) CK laiškai VKP(b) CK apie MGB organų stiprinimą, trėmimus; susirašinėjimas su MGB ir MVD; apskričių komitetų pranešimai apie trėmimus ir kt., LYA, f. 1771, ap. 52, b. 47, l. 161–176. Originalas, versta iš rusų kalbos.

## Nuorodos

<sup>1</sup> S. Vaitiekus, *Tuskulėnai: egzekucijų aukos ir budeliai (1944–1947)*, V., 2002, l. 207–220.

<sup>2</sup> *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose 1944–1953 m.*, K., 1996, l. 22.

<sup>3</sup> Pažymos, pranešimai ir kt. dokumentai LKP(b) CK iš karinio prokuroro bei kitų instancijų apie MGB darbuotojus, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. 1771, ap. 92, b. 26, l. 17–26.

<sup>4</sup> N. Gaškaitė, „Lietuvos okupacija: suėmimai ir kalėjimai“, *Laisvės kovų archyvas*, 1995, Nr. 13, p. 196–197.

<sup>5</sup> NKGB pranešimai įvairiai SSRS ir LSSR čekistinei ir partinei vadovybei, LYA, f. K-1, ap. 10, b. 20, l. 103.

<sup>6</sup> *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 653–654; A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, V., 1996, p. 439 ir kt.

<sup>7</sup> *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 654.

<sup>8</sup> Ibid., p. 475–477, 480–483.

<sup>9</sup> LSSR AT Prezidiumo, LKP(b) CK direktyvos ir kt. dokumentai kovos su pagrindžiu klausimais, LYA, f. 1771, ap. 10, b. 237, l. 1–3.

<sup>10</sup> LKP(b) CK informacijos, laiškai VKP(b) CK, ibid., ap. 11, b. 215, l. 16.

<sup>11</sup> *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 600.

<sup>12</sup> Ibid., p. 204.

<sup>13</sup> LSSR MGB ataskaitos ir pranešimai LKP(b) CK ir LSSR MT apie kovą su pagrindžiu, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 317, l. 237.

<sup>14</sup> LKP(b) CK darbuotojų, LSSR teisingumo ministerijos, Aukščiausiojo Teismo, MVD kariuomenės, KT ir kitų organizacijų pranešimai, pažymos teisiniais klausimais, ibid., f. 1771, ap. 92, b. 27, l. 168–170.

<sup>15</sup> *Lietuvos partizanų kovos ...*, p. 501.

<sup>16</sup> LSSR prokuroro pažymos, pranešimai LKP(b) CK apie teisėtvarkos pažeidimus, LYA, f. 1771, ap. 11, b. 296, l. 14–15, 26–28.

<sup>17</sup> LKP(b) Prienų apskrities komiteto ypatingoji byla, ibid., f. 739, ap. 739/10, b. 1, l. 25.

<sup>18</sup> LKP(b) Vilkaviškio apskrities komiteto biuro posėdžių protokolai, ibid., f. 1555, ap. 1555, b. 5, l. 160.

<sup>19</sup> LSSR MGB pažymos, pranešimai LKP(b) CK apie etatus, kadrus, ibid., f. 1771, ap. 11, b. 284, l. 14.

<sup>20</sup> L. Truska, A. Anušauskas, I. Petravičiūtė, *Sovietinis saugumas Lietuvoje 1940–1953 metais*, V., 1999, p. 124.

<sup>21</sup> LKP(b) CK pažymos, pranešimai VKP(b) CK apie socialistinio teisėtumo pažeidimų likvidavimo priemones, direktyviniai nurodymai ir kt., LYA, f. 1771, ap. 52, b. 48, l. 272–275.

<sup>22</sup> LSSR MGB įvairūs pranešimai LKP(b) CK, ibid., ap. 1771/108, b. 18, l. 163–167.

<sup>23</sup> LKP(b) CK pažymos, pranešimai VKP(b) CK apie socialistinės teisėtvarkos pažeidimų likvidavimo priemones, direktyviniai nurodymai ir kt., ibid., ap. 52, b. 48, l. 352.

<sup>24</sup> LKP(b) CK ataskaitos VKP(b) CK ir išvada dėl ataskaitos, ibid., ap. 11, b. 214, l. 182.